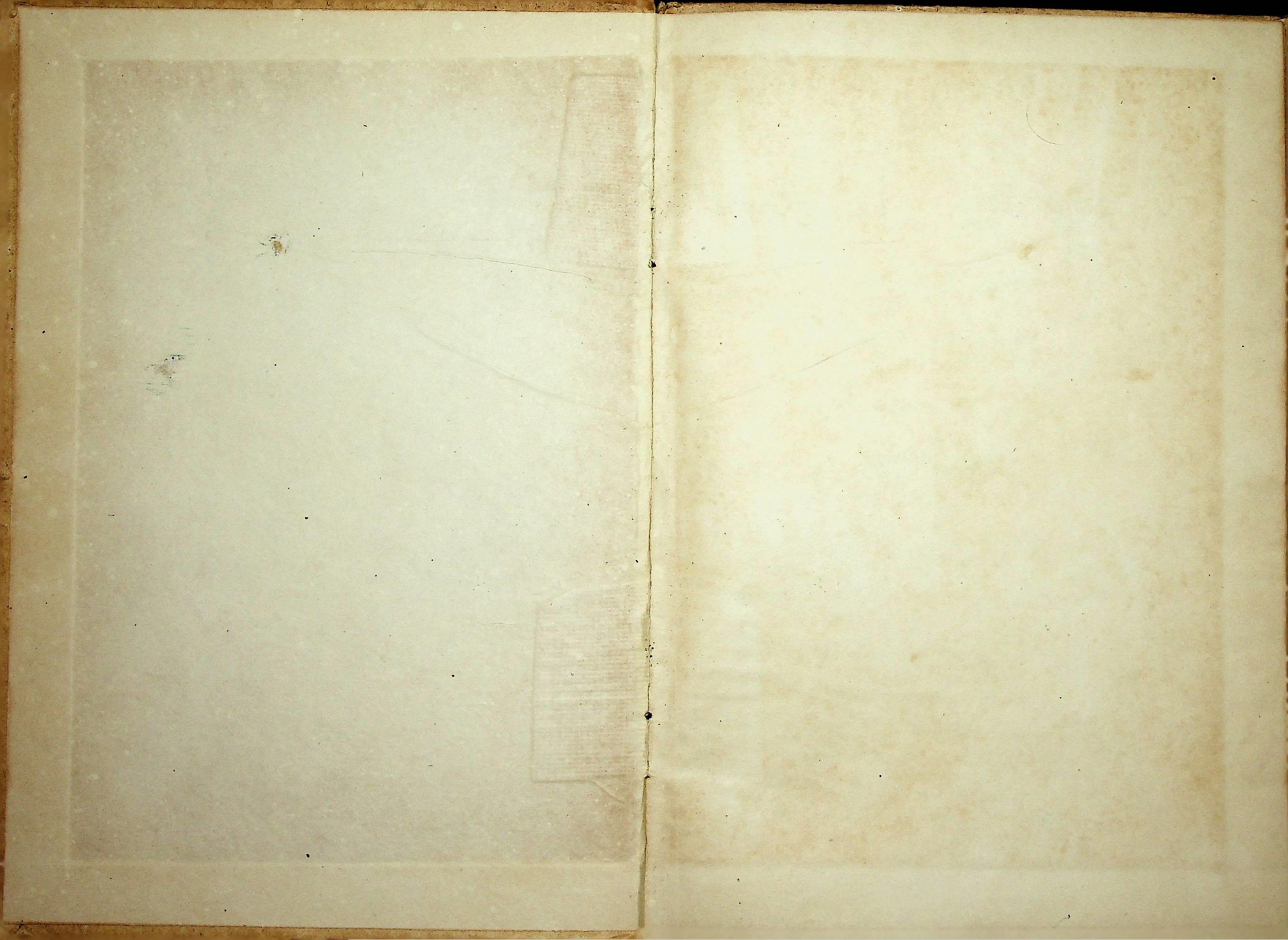

Р І Й Г О Л О В К О

✓
**Ч Е Р В О Н А
Х У С Т И Н А**

Д И Т В И Д А В

1942, № 85
Таджик. ГБП

АНДРІЙ ГОЛОВКО

ЧЕРВОНА ХУСТИНА

О П О В І Д А Н Н Я

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ВІКУ

(ПЕРШИЙ КОНЦЕНТР)

ДОПУЩЕНО ШКІЛЬНИМ
УПРАВЛІННЯМ НКО

Д И Т В И Д А В
ХАРКІВ 1934 ОДЕСА

ГО УДАРСЬОБНАЯ	
212222	Г-612

Редактор Г. Волкова
Дереворити Василя Касіяна
Техкер Е. Розенцвей
Худ. редактор І. Дайц
Коректор М. Козловський

ЧЕРВОНА ХУСТИНА

.....
козаченька вбито.
Ой убито, вбито,
затягнуто в жито,
червоною китайкою
личенько вкрито.

(З пісні)

ксані—радість: мати одрізала з полотна на хустку, а порошком, що виміняла у спекулянтки, обарвила в червоний колір. Вийшла—червона хустина.

...На тину висіла, коли дівчина пригнала із степу на обід,—сохла. А зразу ж за тином буйно цвіли рожі червоними квітками. І то з одної, либонь, пелюстка зірвалась—упала на тин. (Така то хустина).

Дівчина аж усміхнулася, як угледіла. Швиденько загнала скот у загороду та до хустки мерщій. Лап—вогкенька ще. Ну, та нічого, і на голові висохне. Ось вона скачає її. Рада, зняла вона хустку з тину: свято ж сьогодні. А дідусь пожене пасти після обід, а вона з дівчатами до панського ставка піде купатися.

— Ой, червона ж яка! Аж не зглянути.

Підстрибуючи побігла в хату. А в хаті—теж свято. Прибрано. Біля печі мати висунула горщик і в миску насипала борщу. Дід біля порогу допалував люльку, а батько на лаві сидів похмурий у білій сорочці; тількищо з церкви прийшов. Тиша. І чути в тиші тій, як крізь маленькі віконечка сонце пасмами проміння снувало: ж... жж... (А може, то мухи на шибках?). Іч, який ткач—і пару з борщу і сизий дим з дідової люльки—все в основу свою утика. Хи-мерно як!

Дід вибив з люльки жужелицю об поріг, а тоді підвів очі до онуки:

— Ой, дівувати вже! Де вже там пазьба в голові буде. Мабуть, гречку, як є, витовкла?

— Чого б я в гречку пускала — дурна хіба? — відповіла Оксана. — І на стерні паші стає.

— Та ось пожену після обід, подивлюся.

Оце він, власне, й хотів сказати. Пожену, мовляв, а ти погуляй уже, пожируй з подругами. А то вжарт погримав. Така вже в нього вдача. Зате батько не вжарт іще дужче похмурився й очима вштрикнув дівча.

— А копи б'єш? Гляди, щоб я тобі спідниці не набив.

Оксана похнюпилась і засмутилася. А батько далі:

— Кинь мені оту дурницю плутати. — Він хитнув головою на віночок з волошок, що висів на стіні круг дзеркальця. — Пасеш, так паси... Обома дивись.

Дід перебив:

— Ти, сину, про копи. Скільки ж їх од панської ласки зостанеться? Це ж, либонь, Денікін наказав видав, щоб і панові кидати.

— То, для людей наказ. А ми як-як, то, може, й усі помолотимо. Пан зна: у кого взяти, а кому й дати.

Він нахилився під лаву за стільцем, бо мати вже поставила на столик миску з борщем, тому й не бачив ніхто, як ворухнулася в його рудих вусах усмішка гадючкою і десь там заховалася.

Сіли обідати в сінях круг столика. Мовчки сьорбали з ложок і думали — кожен про своє. Батько — про копи, і дід — теж, і мати — може.

Оксана ж — хоч би обід швидше, та надвір, та з дівчатами на левади. В розчинені сінешні двері видно — в городі сояшники жовті на тин посхилялись, і горобці пурхають між них, цвірінчать. Далі — латка маку, а далі зелена завіска садка. Та вона

зна — левада там, за завісою тою. Між осик білих по траві стежки навхрест переплутались. Піти одною — просто до панського ставка, де верби похилилися й лози з кучерями нависли з берегів над водою...

По вулиці залопотіло щось раптом і з гиком пронеслося. Лиш курява знялась, видко, як по подвір'ю розляглась.

— Козаки, мабуть, — сказала мати.

А дід:

— І куди вони їздять усе?

Батько:

— На те вони й на конях, щоб їздити.

Нахмурив брови. А на чолі зморшки осеничками заворушилися.

Оксана дивилася в двері. Он ізза тину, видко — у Мусіїв з хати вийшла Марійка й побігла на леваду. Оксана одхилилася із сіней і гукнула услід:

— Марійко! Ось і я зараз...

Батько grimнув, а дід посміхнувся у сиві вуса. Дівчина ж підвелася і хусткою червоною запнулася.

— Ну, я ж піду, мамо.

— Та йди, — це мати.

А батько:

— Та гляди, у панський сад з діворою залізь. Щоб твоя й нога там не була.

Оксана похнюплена стояла, а як батько замовк, крутнулася й подалась городами на леваду.

* *
* *

Поміж осик стежкою, що нижче городів, ішли — Марійка спереду, а ззаду ще кілька дівчат.

Оксана погукала на них, і вони зупинилися, підждали. А як прибігла, зацікавлено очима кинулися до хустки.

— Ой, гарна ж! Це порошками?

— Атож.

— Дуже гарна. Аби не полиняла тільки.

Ну, а йдуть вони до ставка. Піде й вона ж? Ще он і Хведорка на городі огірки збира, гукнуть і її.

Як проходили повз Хведорчин город, Марійка справді спинилась і загукала на подругу, ще й рукою замахала.

— Сюди-и!

Хведорка підвелась і мовчки стояла. Потім висипала огірки з пелени на землю і, обережно ступаючи по вгудині, підійшла до дівчат.

— Купатися ходім, — Марійка їй.

Хведорка похитала головою.

— Не хо'.

— Чого?

— Так.

Дівчина зажуреними очима задумано дивилася кудись. Здумала, може, про батька, що десь із дому зник, од козаків ховається... Може, про панів, що бачила, — вчора із города приїхали. Не казала нічого. А дівчата кликали. Оксана, та аж за руку тягла:

— Ходім бо.

Хведорка блідо всміхнулася самими устами й пішла з ними.

До ставка було недалечко. Трошки левадою пройшли, а тоді через рів — паркану давно вже не було — і опинилися біля ставка під високими вербами. Вгору зразу ж починався сад, і в прогалявині червоніли цеглові будівлі мастку.

Марійка перша роздяглась і плигнула у воду.

Інші теж почали роздягатися, як раптом із саду маленьке кривоніге цуценя вибігло і лементуючи кинулося до них. А згодом дві пані вийшли спід дерев, і за ними біг довгоногий у куденьких, до колін, штанцях хлопець — панич.

Дівчата оторопіли. Близько було. Усього кілька кроків. Тому їм і видко було, як жовте обличчя старої пані враз скривилося, і крізь губи тоненько вискочило в неї:

— Ах, спасенья нет от них. Ступайте вон отсюда,

гадкие дівчонки, и так пруд загадили. Ступайте, ступайте!..

Щеуня верещало й терлось у пані під ногами. А дівчата—за одіж, і як вітром здуло їх, лиш лози затріщали. За ровом зупинилися захекані, в сояшниках, і Марійка тільки тут наділа спідницю. Тоді вистромила голову із сояшників і, скривившись, перекривляючи пані, запищала:

— Пашли сцюдова, гадкі дівчонки! У-у! Пани, на трьох одні штани!—додала потім грубо, як могла.

Дівчата підхопили: вистромивши з бур'яну голови, пищали—дражнили пані. А та драгувалась і погрозиливо махала голубою парасолькою. І панич сварився, а потім схопив палюгу і шпурнув на дівчат.— Не докинув.

— Батька в лоб!—гукнула якась і, вхопивши грудку, кинула у відповідь на нього. Інші теж брали груддя і шпурляли сміючись. Хведорка перша перестала.

— Цур їм! Ходімо, дівчата, бо тепер їхнє право, ще нагорить. Ходімо.

Бур'янами, а далі городами, повз сояшники, побігли вгору до вулиці. Вже були біля тину, як раптом Оксана, що бігла попереду, зупинилась і великими очима оглянулася до дівчат.

— Гляньте, козаки он ведуть когось. Диви!

До тину поприхилилися й разком очей сполоханих дивилися на вулицю.

Пробіг вершник. Спід копит піднявся пил, брудним серпанком вулицю загорнув. Та видко було: юрба сунулася нею. По боках, на конях, козаки з голими шаблями, а в колі їх душ 5—6 селян. Були без шапок, які в одних сорочках, ішли похнюплено, важко тягнучи ноги. Мовчазні. Чути було лише, як коні стукали копитами.

Дівчата й дух затаїли. Зітхнула якась. А Хведорка раптом перекилася головою за тин, очима зірко придивлялася. Враз хлипнула в себе, наче повітря їй не вистачало, і прутик тину хрупнув під рукою.

— Тата повели!..

Зблідла одразу. Дивилася вслід по вулиці. Не видко вже, пилом накрило. Чути—зарипіли ворота в масток—ковтнули юрбу, і знов зарипіли. А по вулиці пил побіг сполоханий, і ген за селом—шмиг! У бур'яни...

Хведорка плачучи побігла додому. І всі дівчата посмутилися. Почали розходитись.

Марійка з Оксаною теж пішли, тією ж стежкою поміж осик, що нижче городів. Ішли й мовчали. Спереду—Марійка, Оксана за нею. І спитала Марійка раптом:

— А правда, Оксано, що пан казав, пробі, у твого батька кіп не братиме?

— Не знаю,—відповіла та. А сама згадала, як за обідом говорив про це батько, і подумала: „Може, й не братиме. Так чого б же? В усіх бере“.

— Мабуть, ні,—казала,—не знаю.

Тут їй було звертати. Марійка пішла далі, а вона по картоплі звернула до хати. Ішла помалу, і чомусь мимохить пригадувалося: то пані сердита з голубою парасолькою, то юрба по вулиці в пилу... Ще Хведорка пригадалася—зблідла вся, а очі тяжкі злякані-злякані...

Було боляче...

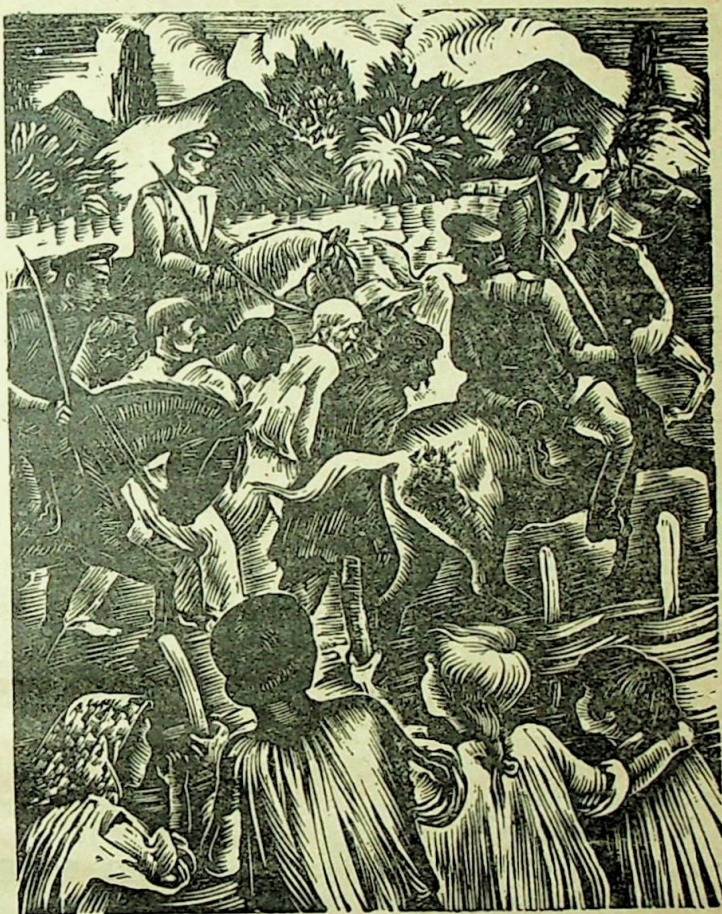
* * *

Дід погнав уже пасти на степ: хвіртка в загороді стояла одчинена. А в сінях на порозі проти сонця—мати з сусідкою.

Оксана підбігла й насамперед розповіла, що бачила заарештованих—погнали вулицею. Бачили й вони. То кацаївські всі, один тільки Семен (це батько Хведорчин) і тутешній, а в Кацаївці ховавсь. Ну, й половили.

— Тепер таке,—казала мати повагом,—ті тих ловлять та б'ють, а ті—тих. А найкраще—сядь і не рипайся. Прийшли більшовики—землю дають—слава

богу: за земелькою тією вік побиваємось. А кадет прийшов—одбирає—на, твоє право, хай буде по тво-

єму. Адже недаром сказано: покірливе телятко двох маток ссе,—закінчила вона.

А Оксані сумно чомусь. І хустка, що на колінах лежала, наче аж полиняла одразу. Згадалося (чому?) давно, ще не було козаків, дід якось після сходки на дубках отут за двором при всіх сказав Семенові:

— Молодця, Семен! Бідняк, за бідняків і дбаєш.
Молодця, синашу!

І по плечу вдарив.

А дід же в неї сивий—розумний. Чи то ж знає,
що трапилося?

І було сумно, і ще було боляче.

Побігла дівчина в садок, півники свої полила.
Ні, тоскно. А сусідка додому пішла, і мати спати
поклалася. Така нудьга. Тоді знялась і з двору. А
далі стернями навпростець подалася до діда, що
пасе за могилою біля гречки.

.....
Там і була аж до вечора. А як сонце сідало,
вернулася з дідом разом. Трошки розважена. І
спати лягла надійна: адже, дідусь каже,—може, ще
їй випустять.

* * *

На другий день Оксана встала рано, як і завжди,
ще до схід сонця, і зразу ж по дідовому обличчю
догадалася, що трапилося щось надзвичайне:
він так кумедно підморгував до неї, і посміхнувся
весело:

— Ну, брат, шукай вітра в полі. Утекли наші.

— Хто?

І вмить сама догадалась.

Блиснула очима.

— І Хведорчин?

— Атож. Усі втекли. Підкопалися з конюшні
їй гила. А вартові почули, та пізно, як тікали вже.
Стрілянини зняли там таку були. Ну, ніч—мати.
Піймай його!

Він радо сміявся очима, що так поталанило вті-
качам. Дивився на онуку, на її очі блискучі, і ще
посміхався.

Рада й Оксана погнала на степ.

До обід пасла з іншими дівчатами вкупі. Грали
в крем'яшки, а то ще вишивали. Потім прилучи-

лися хлопці до них і почали жартувати: то крем'ях закинуть або що. А один так хустку червону одняв у Оксани й почав „у революції“ гратися. Дівчина сердилась, бо хіба її порвати довго? А хлопці ні, потурали їй. Та таки одняла якось, спасибі—дівчата допомогли. І зразу ж одігнала геть од них.

А після обід погнала на своє улюблене місце, за могилу, де й гречка їхня. Там сіла під копами й почала уставки вишивати, а корова на пшеничищі паслась.

І навколо тиша така. Тільки десь оддалік дзвеніла коса—хтось запізнився з жнивами, та жайвонки вгорі бриніли...

Дівчина схилилася над шитвом і замугичила якоїсь пісеньки. А ізза кіп промінь сонячний і собі глянув на полотно. Блиснув на голці і хрестики червоні позолотив...

— Ой, гарно ж! Що якби й справді нитки такі—золоті.

Вона одхилилася й зачаровано дивилася на уставку. Аж глянула на бік—теля в гречці. Та хоча б з краю, а то ж на саму середину забрело.

— І, капосне! Ось я тобі дам!

Схопилася з місця й побігла завертати, плутаючись у високій та густій гречці. Враз зупинилася та аж остовпіла неначе... Просто під ногами в неї лежав чоловік. Увесь у білому й голова простоволоса, а очі плямами темними ніби дивилися на неї. Мовчали обоє. Потім плями очей ворухнулись, і чоловік спитав:

— Злякалася? Не бійсь, дитино, я не страшний.

І якось усміхнувся, наче боліло йому. Оксана аж трусилася вся, але стояла. І поспитав чоловік іще:

— Близько нікого немає?

Дівчина оглянулася. — Степ... — Копи... Пусто. — Сказала:

— Нема нікого.

— Ну, й добре.

Замовк він, а очима пильно обглянув дівча з ніг до голови. Знову сказав:

— Дивлюсь я, а сорочечка на тобі полатана. Бідні, мабуть?

— Бідні, дядю!

Він знов помовчав. А тоді підвівся на лікоть, промовив пошепки:

— Ну, так слухай же: я ховаюсь од козаків. Тільки ж нікому не кажи, а то мене вб'ють, зрозуміла?

Оксана хитнула головою. Він потім спитав, чи води в неї немає. Ні, є, у пляшці он під копами. Вона ось зараз, тільки теля заверне.

Вигнала теля з гречки й забігла до кіп по воду, а тоді старим слідом побрела обережненько гречкою до втікача. Підійшла—оглянулась: нікого не видко. Тоді, як перепеличка впала, сіла у гречку. Подала пляшку чоловікові. Той жадно припав до неї й випив усю. Потім пляшку поклав на землю, а до дівчини всміхнувся і знов болюче так:

— От така рости, дочко,—сказав,—та щаслива будь... Бач, одразу аж полекшало. А то ж із самої ночі—ну, горить у середині й край. Та ще й ніч безросяна... Думав—згорю...

Оксана насмілилася й спитала:

— А де ж ви, дядю, були, що оце тут?

Чоловік помовчав. Далі відповів:

— Утекли вночі. Учора нас половили та й у панську конюшню закинули. Були б уночі й розстріляли всіх... Ну, а ми підкопалися. О!

Він показав руки свої в землюці і в крові.

— Бач, чим підкопувалися! Аж піт з усіх лив: ніч яка ж тепер: і хвилиночку згаєш—не наженеш. А треба ж до світу хоч у степи вирватись... Ну, й вирвались... Та вартові почули—стріляти почали. А ніч темна, розбіглися на всі боки—лови нас!..

...Він уже стернею біг, як раптом у ногу дало, так і спіткнувся. Рачки ліз, а воно світає-світає. Кров'ю стік—нема сили. Тоді в гречку заліз і прищулився...

— Не чула—всі тож то втекли? Не вбито нікого?

— Ні, нікого не вбито.

— Значить, усі. А не чула, шукають?

— Е, шукають. В обід як була вдома, то розказували—пробі, й у Кацаївку їздили. Ну, не знайшли нікого. Дід же каже: шукай тепер вітра в полі.

— Еге ж, якби не нога. А то й поворхнутися ніяк. А схови—які вже це в гречці, як у степу гологоло, а вона латочкою маячить...

Ну, та якось буде! Цю ніч тут полежить і день, а тоді вже хоч рачки буде подаватися до лісу, що ген-ген на обрію смужкою темніє.

— Може, таки не знайдуть.—Це Оксана потіша.

А як гнатиме завтра, їсти принесе й води повну пляшку.

Чоловік усміхнувся й рукою в землю, що на ній кров запекалася, провів по головці білявій.

— Моя дитино люба! Принесеш—їстиму. А тільки на слободі—ні словечка нікому.

— Ні, хіба я дурна?

І підвелась, бо вже вечоріло, і промінь останній кривавив білу гречку. Одійшла, а тоді зупинилась і ще нищечком кинула:

— Не бійтесь, дядю. Я не скажу.

* *
* *

Пригнала додому—на обличчі таємність така. А дід на призьбі сидів—люльку палив, глянув примружено.

— О, вже, мабуть, натворила щось?

— Ні,—схвильовано одказала дівчина. І очі впустила. Мовчала. А далі подумала: дідусь же—свої.

Хіба скажуть кому! І, повагавшись трохи, розповіла все про чоловіка, що в гречці їхній ховається.

Дід замислився. Велів більш нікому,—ні гу-гу.

О, ні! Хіба вона не розуміє? (Його ж уб'ють). І не сказала нікому. Та дід сам, мабуть, не втерпів. Бо, як вечеряти сіли, батько раптом спитав:

— Так що ти там бачила у гречці?

— Оксана аж похолонула. А дід:

— Кажи, дочко. Хіба тут чужі?

Дівчина розповіла. Все. І як наткнулася на нього, і про що говорили, і який він є...

— У ногу ранений: халоша до коліна обірвана, і нога зав'язана та в крові! Ніяк і поворухнутись йому. А казав, що ніч оцю полежить іще, а тоді до лісу буде лізти...

Батько замислився, а згодом мгукнув і сказав:

— Ша! Мовчїть же. Кожному смерть страшна.

І повечерявши наче забув. Надворі порався. Вже й поночі, вже й спати лягли, а він десь надворі.

Оксані не спалося. Дивилася в темряву хати й тривожно прислухалася—надходила гроза... Спершу глухо й далеко-далеко десь загриміло і притихло. А під вікном осики листячком зашепотіли сполохано. Вулицею парубки йшли—пісні співали.

Ой, у полі жито, копитами збито,
Під білою березою козаченька вбито...

Тужили молоді голоси і тихо десь за хатою гасли... Ще тиша. Враз блиснуло в хаті, мов хто креснув, і на леваді, наче з гармат, пальнуло.

Аж шибки забрязкотіли. Блиснуло ще і грякнуло із степу...—Гроза. Поза хатою буря метнулася, у садку між дерев заплуталася на мить, вирвалася і гайнула далі... Зашумів дощ. І грякало, і блискало в хату...

Мати божкала і христилася. А Оксана затулила руками обличчя і притихла. А в голові думки пенз-

лями малюнок малювали:—Ніч у степу... Громи... У гречці в сорочці самій він лежить. А навкруги—степ, голий, німий... Малюнок фарбами. А потім блекнути став, чи дощем затуманіло:—Сіро... Тьмяні крапки кіп...

Заснула.

— А кинулась—дверима рипнув хтось. (А це ж батько). В хаті поночі й тиша. Десь далеко-далеко заgrimіло і стихло. А під вікном осики ще потіли стомлено...

Батько роздягся і ліг на полу скраю. Тиша. А Оксана не спить. І чує—мати раптом спитала:

— Ходив?

Батько мгукнув.

Згодом знову мати:

— Ну, і що ж?

— Сказав. Завтра поїдуть.

— А за копи ж як?

— Та як... Обіцяв. Хіба пан дурний? Може ж, я йому іще коли у пригоді стану?

Оксана насторожилась, аж голову підвела, і вухо до батьків повернула. Вони мовчали. Потім батько зітхнув, а мати спитала тихо:

— Чого ти?

Пауза. Рипнув полем батько й ще зітхнув. Каже:

— Це ж вони кіньми... гречку, як є, витолочать...

Оксана аж кинулась і сіла хвильна. Мати почувала.

— Чого ти, Оксано? Спи.

А батько й собі неспокійно:

— Чого ти?

— Та ви ж про гречку щось... Хто кіньми витолочить?

— А, дурна. Про гречку ж... Буря, думаю собі, мабуть, як є, витолочила... Спи собі.

Дівчина лягла. А було тривожно. Знову перед очима став малюнок фарбований:—Ніч у степу... Гречка й він... Згадалося, як вели їх учора вулицею.

Ще біля ставка пригадалася пані сердита з голубою парасолькою... І знов—степ... Крапки кіп і біла латочка гречки...

Потім фарби злиняли. Насувався туман—загорнув і копи, і гречку, і на неї важко впав—обгорнув...

* * *

Ранок прийшов сонячний. Та після дощу холодно було. Тому батько й не звелів Оксані рано гнати на степ (нехай у городі попасуться). А, може, через що інше не звелів?

А Оксані ж не сиділося вдома. Вже й хліба в торбинку налагодила, і в пляшку води налила, а в пазусі, у вузлику, тютюну трошки, дідусь дав: може, курящий. Ну, гнати б та й усе, а батько, як навмисне—як таки й розжалобився: холодно...

Нарешті, пішов кудись із двору. Дівчина мерщій за харчі, потім випустила скот із загороди, і—гила у степ.

Було голо й пусто у степу. Плямili копи разками, вітром де-не-де розкуйовджені. Поміж кіп паслася, тут-там бродила худоба... А ген їхня гречка біліє, смужкою, і біля неї хтось, мабуть, ячмінь докошує, що плямів латочкою.

От не щастить! Це ж зовсім близько од гречки. Ніяк буде і їсти понести.

Запечалилася Оксана.

Пригнала на місце і стала біля кіп замислена. Дивилася на косаря.—Ні, побачить. Побреде вона в гречку, а він немов догадується, та за нею: а що тут таке? Ні, краще підожде. Може, або спочивати сяде, або косу гострити...

Стояла біля кіп, а торбинку й пляшку в руці наготові держала. „Як що,—думала,—шмиг у гречку, мов би за перепілкою. Оддасть і назад тоді. Ось-ось тільки він ручки дійде та одвернеться“...

ч Враз очі скосила—та і похолонула вся. Од мо-

гили—гін двоє всього—неслися три вершники. І сюди просто.

— Невже сюди?

Під'їхали до косаря, покрутилися—про щось питалися, мабуть. Потім один крикнув щось і скачки—ой, горенько ж!—у гречку влетів. Пробіг одним краєм,

серединою. Ой, став раптом! кринув і рукою махнув. Ті два кинулися до нього...

В ту ж мить Оксані на голову наче гора звалилась—вона тихо опустилася на землю й обличчя руками закрила, а голову, як перепеленятко сполохане,—під сніп. Тремтіла вся.

Тиша. Так було мить, а, може, хвилину, може, більше. Враз—бахнуло, мов батогом трешнув хто. Тиша. І знов—бах! А повз копи згодом, як вихор, пронеслися, пролопотіли козаки.

Оксана трусилася вся й боялася глянути. Та, врешті, насмілилась таки й лячно зиркнула ізза полукіпка.—Степ захмарився. (А, може, здалося їй так?).

Тіні од хмар нечутно навшпиньки блукали по стернях розпачливо. О! побігли, побігли... А навперейми їм козаки, мов три ворони низько-низько над землею полетіли... Обіч—гречка, і збита-збита копитами.

Дівчина враз затаїла дихання й наче прислухалась:

— Кіньми поїдуть...—шепотів батько вночі,—це ж гречку витолочать.

Він знав, і мати знала. То він і козакам сказав. Він, він.—Забило серце на сполох. Руками держалася за крайки хустини червоної—розпачливо зірвала. І простоволоса, тягнувши хустку в руці, побрела в гречку. Стала. Біля ніг чоловік навznak лежав нерухомо. На чолі вище брови пляма чорніла, а під головою—калюжа червона...

Перед очима в неї туман заколихався. Стояла поникло. Потім схилилася до дяді холодного й червоною хустиною обличчя прикрила. Ще стояла поникло, а тоді тихо навшпиньки побрела з гречки...

Стернями, як привид, ішла—очима великими дивилася перед себе. Далі, далі... Лиш маячить... Набігли тіні—крилами чорними торкалися до неї і далі летіли. Дзвеніла просторінь. А долина синя, сонцем гаптована, таємно дивилася в очі... і ждала...

1924.

нього очі наче волошки в житі.

А над ними спід драного картузика волосся—білявими житніми колосками.

Це—Пилипко.

А ще — сорочечка, штанці на ньому із семірки й полатані-полатані.

Бо—бідняки. І хата ген за тином розваленим така ж полатана і вбога. А за нею до левади—клаптик городу — курці ступити ніде... Це так було, так є. І в, ще десь у степу шмат „панської“ землі (як революція стала—з комітету дали), і на ній зараз хвилюється жито й пшениці ярої смужечка. Колосочками тихо так: ш... ш... А жати чи то ж доведеться? В окрузі німці з гайдамаками гвалтують, усе одбирають назад, на старе повертають...

Ось і до них, у Михнівку сьогодні вступили.

.....

Пилипко з хлопцями-пастухами бачив усе з горба, де пасли. Сперш—ген-ген на шляху знялася курява. Придивились—аж то солдати, валка за валкою. Село в долині мовчало. І враз, забовкав на сполох дзвін, і постріл бахнув під вербами, другий, ще... Заклекотіло. Валка тоді розсипалася по степу й сунулася цеп за цепом усе ближче-ближче... Іноді де на горбочку залягала в житі. І чітко тоді „строчили“ кулемети і гаркали залпи. Знов схоплювались і сунулись-сунулись... Довго так. Та все ж надвечір підійшли аж до економії, що край села, аж до

левод. За вербами хлопцям невидко вже стало. Чулося лише—як шарпнувсь крик: „А-а...а...“—покотився степом. Постріли стихли. Згодом заплутано пручнулися десь по селу, потім—за селом, потім—далі-далі...

Пилипко зітхнув сумно й сказав:

— Отак, узяли німці...

А Данило, товариш його, мовчки глянув на нього й теж зітхнув...

Пізно ввечері хлопці з худобою поверталися до дому. В куряві помалу їхали на конях і мовчали—посмутилися. Хіба кине який уголос лайку на корову, що забрела в пшеницю:

— А здохла б ти була йому до вечора! Ач, тісно їй дорогою.

І батогом — лясь, лясь... Знов мовчали.

А обабіч шляху з тихим шумом хлюпались зелені хвилі хлібів. Плинули, плинули... Аж об економічеський паркан хлюпались, об вітряки, об хати убогі...

Як проїздили повз економію, Пилипко перший побачив постать у синьому на воротах, а на подвір'ї—повозки, метушню людей. Сказав хлопцям:

— Диви, німці.

Ті кинулись очима й принишкли. А як од'їхали геть, хтось сказав:

— Це контрибуцію требувати. Он у Пісках було вже таке. Розстріляли багацько, одбирали все. Це, щоб, значить, економію назад постановити.

Пилипкові очі блиснули одразу.

— Ну, чорта з два,—кинув він і підвів з викликом голову.—Хай спробують. Он Грицько з партизанами забігав поза онту ніч, то казав: „Ми як турнемо їх, то аж у „Ірманії“ оглянуться“.

А все ж чомусь похмурився. Очима одшукав свою „Лиску“ (корова це їхня) і поглядом із жалем погладив її: „може, й тебе одберуть“. Торік іще

телицею з комітету дали їм її з загонів економічних. А тепер, може, назад одберуть.

Мовчав усю дорогу вулицею. І хлопці мовчали, тривожно прислухалися, як билося сполохане село. З усіх кінців гвалтували собаки. Вулицею прогупотів роз'їзд—зник у степу... А люди в сутінях нечутно сновигали по городах, поза соломами—ховались. Десь болючий крик бентежив ніч—били когось, і плакала жінка, діти...

У Пилипка аж похолонуло в грудях. І коли звернули за ріг, де й їхню хату вже видко, хапливо глянув туди. Не світилося ще. Маленькими віконечками убога хата дивилася на вулицю и принишкла. І на подвір'ї тихо так.

Под'їхавши до воріт, хлопець сплигнув з коняки й одчинив їх. А тоді поставив коня в конюшню, а корову до ясел прив'язав. З хати з дійницею вийшла мати й мовчазна підійшла до корови. Пилипко теж мовчки стояв та одбивав теля, як мати доїла. Лише як скінчила вже й, сумна, корівку погладила, сказав тихо:

— Та чого ви, мамо? Може, ще й не візьмуть.

Мати глянула журно на сина й зітхнула:

— Е, де вже не візьмуть!—а згодом, як повернула вже до хати, додала:—ще хоча б тільки це. А тож Грицько в партизанах. А за це—ой, як у них строго!..

Тихо пішла до хати. А Пилипко за нею—тихо, як тїнь.

* * *

У хаті поночі. Біля припїчка сиділо кілька „дядьків“ і пихкали цигарками, про щось стиха розмовляючи. Як рипнули двері—стихли були одразу, та, забачивши, що то свої, заспокоїлись і почали знов.

— Тікати треба!—казав Микита Горобець (Пилипко пізнав з голосу):—потому розстріляють, це як дважди два. Он у Пісках—чули ж? Завели в глинища та й побили всіх. А кого не знайшли—хати палили.

Тиша в хаті. Десь у сутінях зітхнула мати, і дівора заскиглила. Батько тоді озвався:

— А я нікуди не тікатиму,—сказав і хвильно затягся цигаркою раз, удруге,—уб'ють, хай! А як хату спалять, куди ж сім'я подінеться? З торбами попід тинню?!

— Не спалять.

— Хто їм дав право таке?—заговорили всі одразу, гнівні, й розмахуючи руками:

— Ну, перевернулося на старе, одбери назад. А палити, а вбивати... за що ж!

— Та й сини добрі,—сказав батько Пилипків і похилився головою:—батьків тягають, а вони десь у лісі попришулювались.

Микита Горобець захвилювався.

— Не говори так, Явтуше,—сказав він і прихилившись почав пошепки розповідати, як учора повстанці під Хведорівкою билися з гайдамаками. Душ до півсотні „потеряли“ своїх, а тоді кинулися до лісів і одразу за Вітровою балкою в ярах поховалися. Сім верстов усього. Їм тільки звістку дати б, а то налетіли б, як язиком злизало б оцю напасть.

— Еге ж, дай звістку, як із слободи нікого не випускають. Мало того, що вб'ють, як зловлять, а ще й усе село спалити можуть.

Змовкли, лиш цигарки блищали. От якась пихнула полум'ям і на мить освітила убогу хатину, похмурі постаті в тютюновім димові. Знадвору хтось грюкнув дверима, і жінка якась захекана вбігла—стала на порозі.

— Микита у вас?

— Я, що таке?—озвався той і підвівся. Всі теж стали на ноги. А жінка раптом заголосила, затуливши руками обличчя. Чулось лише, що когось забрали й били дуже, а це у штаб повели... Тушила жінка й билася в тузі. Микита тоді дуже стиснув їй руки й кинув пошепки:

— Цить! Ще почують...

Хапаючись вийшли з хати. Пилипко бачив у вікно, як далі, сутіннями, подалися вони на город і десь у бур'янах загубилися...

Тихо стало в хаті. Знадвору десь по сусідському гвалтували собаки, і крики чулися. Батько довго прислухався. А тоді хвильний пройшовся по хаті й сів у кінці столу. Поклав руки свої мозолясті, натружені, простяг по столу й важко впав на них головою. Тиша. Бриніла десь муха у миснику в павутинні. Хлипала мати, до припічка прихилившись, і вся аж

скорчилась, маленька така стала. Пилипкові тремтіли руки, і горлянку немов петлею здавило. Та він не плакав. Гостро в темряву дивився на сіру постать кінець столу і враз:

— Тату, а, може б, і ви втекли?..

Батько поволі підвів голову й довго дивився на сина. Здавалось—чи не розчув, чи не знав, що сказати. Раптом схопився зза столу.

— Ідуть,—кинув і посеред хати немов остовпів.

Надворі, справді, чулося гупання ніг од улиці.

Повернули в двір. Попід віконню пройшли й загуркотіли з криками в двері.

— Одчини! Ач, пришулився.

— Бий прикладом!

Грюкнуло дуже прикладом в двері, ще... Двері рипнули й одскочили. А в хату ввалилося кілька чоловіків, забрязкали зброєю.

— Де хазяїн?

— Це живе Явтух Логвиненко?

— Я,—озвався батько хрипло якомсь.

— Ну, от тебе нам і треба,—сказав один і підійшов од порога:—світло дай!

Мати злякана засвітила світло, і, як несла „двір-кунчика“ до столу, руки їй дрібно тремтіли. А Пилипко заляканим звіринятком дивився з полу й теж увесь тремтів. Тепер видко вже було і блілого худого батька посеред хати, і двох гайдамаків, і німців. Ці останні стояли біля порогу, немов скам'янілі. А гайдамака один підійшов до батька й „ноганом“ в обличчя посварився.

— Кажі тільки правду. Де син?

Батько здвигнув плечима.

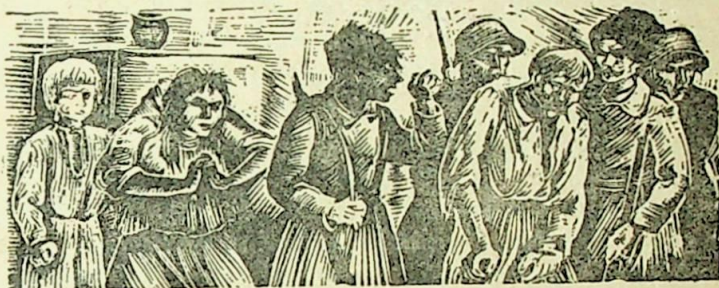
— Не знаю. Де людські, там і мій. Не хвалився і не питався, куди йде. Не знаю.

Гайдамака аж зубами заскреготів.

— А-а, не знаєш ти!

Головою він хитнув до другого гайдамака. Той зразу ж почав вигвинчувати шомпола з гвинтівки.

— Ми ось язика тобі розв'яжемо,—кинув зло. Батько стояв з похиленою головою. Враз гайдамака скрикнув і рукою замахнувся... І сталося щось страшне. Зойкнув і, як підцюкнутий, упав батько. А на нього мерщій на голову один сів, другий замахнувся чимсь блискучим і вдарив, ще... ще... Борсалось тіло, і з рота хриплі крики вилітали з піною.

Мати тужила й рвалася, а на полу в куточку кричали діти.

Так було довго. Батько раптом притих. Тоді бити кинули.

— Хай одсапне,—сказав один і звернувся до матері:—Чого ревеш? Хочеш, щоб і тобі всипали?

Мати заговорила щось хапаючись крізь сльози. І синочками вживала їх, ламала руки й заглядала їм в очі з таким бланнням...

— Брось, брось!—забили її.—Дайош оружје! Одімкни скриню.

Довго рилися в шматті й сердиті кинули врешті:

— Злидота така, нічого й потягти.

Тому сердито грюкнув один віком і лайнувся зло. Потім до батька підійшов й чоботом під бік ударив.

— Вставай, обирдюжився.

Батько, побитий, скривавлений, підвівся стогнучи на ноги. Його пхнули в спину, то він поточивсь і хитаючись пішов до порогу. А ззаду гайдамаки:

— Йди, йди, слонявсья.

Рипнули двері. Тиша в хаті. Бриніла десь муха в павутинні. А попід віконню гупання ніг з подвір'я на вулицю. І мати тужила й ламала руки слідом за ними...

Пилипко враз кинувся й з плачем побіг з хати. Догнав аж за ворітьми вже. Іззаду йшла мати простоволоса й тужила. Ось за рукав німцеві вчепилась і благала його. А він заджеркотів сердито щось і, наставивши приклада до грудей їй, раптом штовхнув грубо, аж поточилась та й, схопившись за груди руками, захлипалась і одстала. Пилипко йшов далі.

Нагнали в провулку юрбу заарештованих і зліпилися з нею. Ішли й мовчали. А слідом за ними сір постаті, як тіні йшли. Іноді спереду хто з гайдамаків кричав на них розійтися і стріляв угору. Юрба на мить зупинялась, а далі знов рушала й посувалася по слідах.

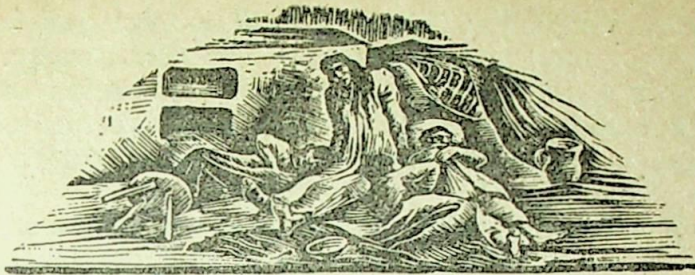
Дійшли до економії. Це штаб їхній тут. Вартовий, що на воротях, щось гукнув, а ці відповіли. Потім пройшли на подвір'я, і ворота важкі за ними хряп! (зачинилися).

Стояли розпачливі. І Пилипко тут же. Якась жінка, що все тужила по дорозі, піднесла руки вгору й кинула туди, за паркан, прокльони... Залп з вигону од вітряків збив її, — враз замовкла й прислухалась... Ще залп.

— Це плінних розстрілюють... — хтось сказав лячно позадкував у темряву: — Тікайте!

Всі злякані кинулися за ним у темряву...

Захеканий прибіг Пилипко додому. Ще з ulиці зазирнув у вікно. Тихо. На полу сиділа мати, як була—простоволоса й заплакана. Очима нерухомо дивилася кудись у куток. Біля неї спали — розкидалися діти. Килинка голову на коліна їй поклала. Сплять... А як прокинуться?

Жаль болюче обценьками вщипнув за серце. Хлопець аж зуби зціпив. Та в хату не зайшов. Мерщій—шмиг у конюшню. Щось довго возився там, а згодом вивів коня й, крадучись та прислухаючись, повів на город, далі картоплею аж на леваду. Там став і довго придивлявся: і навшпиньки ставав, і понад землею присівши. Або ще заплющувався і сторожко настановляв ухо. Тиша. Тоді взявся за гриву й став ногою коневі на коліно. Мить—верхи вже. Мовчки сіпнув за поводи й пірнув у коноплях, потім лоза була, осики на леваді й трава між них місячно заляпана. Знов куці якісь...

Пилипко зірко дивився очима, щоб, бува, не збитися. То ген—садок Горобців, а йому треба повз нього, щоб у степ же. Тут йому тільки в степ би, а там...

Назустріч із сутінів враз вискочила постать і гукнула, клацнувши рушницею:

— Хто такий?

Кінь схарапудивсь і крутнув набік. А Пилипко хоч і злякався, аж похолонув увесь, усе ж смикнув за поводи й ногами вдарив.

— Ньо! Ньо!..—і скочки подався у степ...

Ззаду вибухнуло щось і побіля вуха цьвохнуло. Вибухнуло ще, і загавкали собаки десь іззаду. Потім—далі, тихше... Уже саме гупання копитів та хлібів шелестіння чулися Пилипкові, а він усе летів, прихилившись коневі до шиї, і все ногами бив та смикав за поводи.

Нарешті, став. Кінь засапався і ввесь мов скупаний. А Пилипкові забило дух. Він хапнув свіже степове повітря раз—іще... Потім скинув картуза і почав прислухатися, поводячи головою на всі боки. Тихо. Степ... Ніч... Десь у хлібах кричав перепел, і туман стелився од річки. Пахло полином. І тишею, спокоем віяло звідусіль. На мить хлопцеві здалося, що так і є: тихо, спокійно. А він це привів коня пасти на ніч... Та схаменувся—кінь мокрий же, і ззаду там на леваді бахнув постріл... А ще раніш—залп на вигоні біля вітряків...

Знов прислухався, а тоді помалу рушив хлібами, сторожко поводячи головою та розглядаючись—де це він? Збоку місяцем облита могила висока.

Під'їхав ближче Пилипко й придивився. А—це ж Розкопана. Значить—і на шлях недалеко. Ось тут згони проїхати вліворуч, а тоді повз верби, що в балочці.

Виїхав на шлях. Сірою стежкою, недбало кинутою кимсь, простягся він поміж шелестіння хлібів, у сяйві місячним ген у далині потонув.

Пилипко пустив коня бігом, а сам зірко дивився вперед, щоб часом на роз'їзд „їхній“ не наткнутися. За півгодини яких спереду замаячили вітряки на горі. Хлопець смикнув коня й понісся скочки. А назустріч із балки садки кучеряві визирнули, біленькі сонні хати... І тиша всюди. І місяць сяв з гори голубий пил...

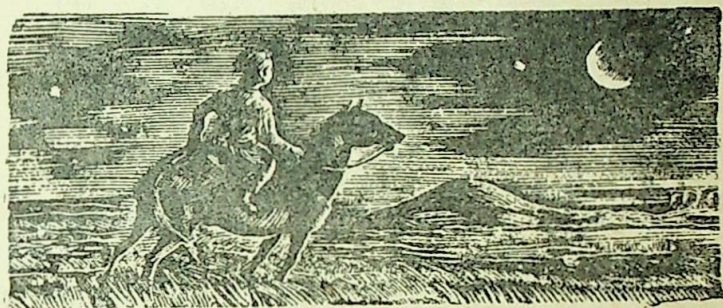
Вбіг в улицю Пилипко й спинивсь: „Якби ж дядькову хату знайти?“ (У Вітровій Балці жив його дядько по матері. Ще торік і в гості до них Пилипко з батьком заїздили з ярмарку. А хата стара така, похилена й осики високі од улиці). „Либонь.

оце". Осики тихо над тином шелестять, а хата на щіпок-підсоху обперлася. „Вони“.

Він заїхав у двір і, не злізаючи з коня, постукав у передпічне вікно.

— Дядьку, дядьку... А вийдіть!

Тихо в хаті. Потім—чути було—рипнув піл, і щось по хаті зашамотіло. До шибки з темряви прихилилося бородате обличчя й спитало:

— Хто там?

— Та я... з Михнівки, Пилип.— Знаєте ж... Вийдіть бо!—захапався хлопець.

Постать у білому мовчазна стояла проти вікна. Потім ворухнулась і зникла в сутінях. А згодом двері рипнули, і дядько став на порозі.

— Вдивленіє... Чого це ти?—спитав і заспаний глянув на хлопця, а рукою в пазусі шкрябав:—Верхи... серед ночі?..

Пилипко хапливо почав оповідати. Як німці прийшли, як били батька й забрали в економію. Багацько їх, душ до 30 забрали. Якихось і розстріляли вже на вигоні. І врешті не вдержавсь—захлипав, а кризь сльози тихо:

— Так я й побіг оце. Десь партизани у вас тут, у ярах... щоб спасали...

І на дядька жадно очима дивився:

— Ви ж знаєте—де. Ходімте бо!

Чоловік рукою гребнув розкуйовджене волосся й

замислився. Дививсь похмуро в землю. Враз підвів голову й кинув пешепки:

— Зараз.

А сам хапливо побіг до конюшні й вивів кобилу. За ворітьми пильно оглянувся й, скочивши на коня, зірвався вихором—понісся вулицею. Простоволосий і ввесь у білому. А Пилипко за ним плигав, цупко вчепірівшись руками в гриву.

... За селом знов шелестіли хліба й пахло полином. Бігли скочки. Під вербами раптом стихли і звернули вліворуч, спустилися в долину, просто в сивий туман. А в ньому химерні плями якихось кущів, дерев. Зачіпали віттям за ноги, в обличчя стьобали... Так було довго. Аж до самої річки. Біля мосту ж їх раптом перестріли три чоловіки в свитках, озброєні й теж на конях. Зупинили—почали розпитувати. Дядько все їм розповідав. Іноді й Пилипко вкидав яке слово в балачку. Ті захвилювались. Спід нахмурених брів гнівно кресали очі. Перегнувшись з коней, жадно вслухалися вони в сумне оповідання й іноді в погрозі здіймали руки.

Один, що в шапці чорній, придивлявся до Пилипка довго. Потім спитав:

— Ти з Михнівки й є?

— Ну-да. Явтухів я.

— І це аж сюди прибіг звістити!—Блиснув очима й коня за поводи смикнув, аж той цапа став. Враз нагаєм увірвав і шарапнувся, лиш кинув назад:

— За мною!

Загуркотів міст під копитами. Влетіли в ліс.

В гущавині поміж дерев тухли вогнища. Біля одного сиділа купка повстанців, курили й грілися. Підбігли до них. Коні злякано захрапали на вогонь. А повстанець, той, що в шапці чорній, підвівсь на стременах і враз—бах! бах!—угору.

— Встава-ай!—пручнувся крик його, залунав по лісу, аж у берегах оддався.

Кинулись мерщій люди, і ліс зашумів... Ах, скіль-

ки їх було—повстанців. Збилися круг ватажка свого завзятого, і залопотів гомін по товпі:

— Що?

— Що трапилось?..

— Що таке?..

Ватажок знов підвівся на стременах і кинув у товпу:

— Німці в Михнівці!..

Товпа онімела. А він говорив далі:

— Це ось хлоп'ятко прилетіло, звістку нам принесло. Воно бачило, як катували бідняків, як розстрілювали на вигоні плінних... І селян те жде, як ми, повстанці, до світу не виб'ємо їх!

Змовк. А товпа ревнула, руками нащетинилась і грізно замахала з криками:

— Веди нас!..

— Ходім!..

— Ми їм покажемо, як знущатися з нас!

— Ходім!..

І поривалися їй руками з криками махали. Тоді ватажок підніс руку—поволі стихло. А він гукнув:

— По конях!

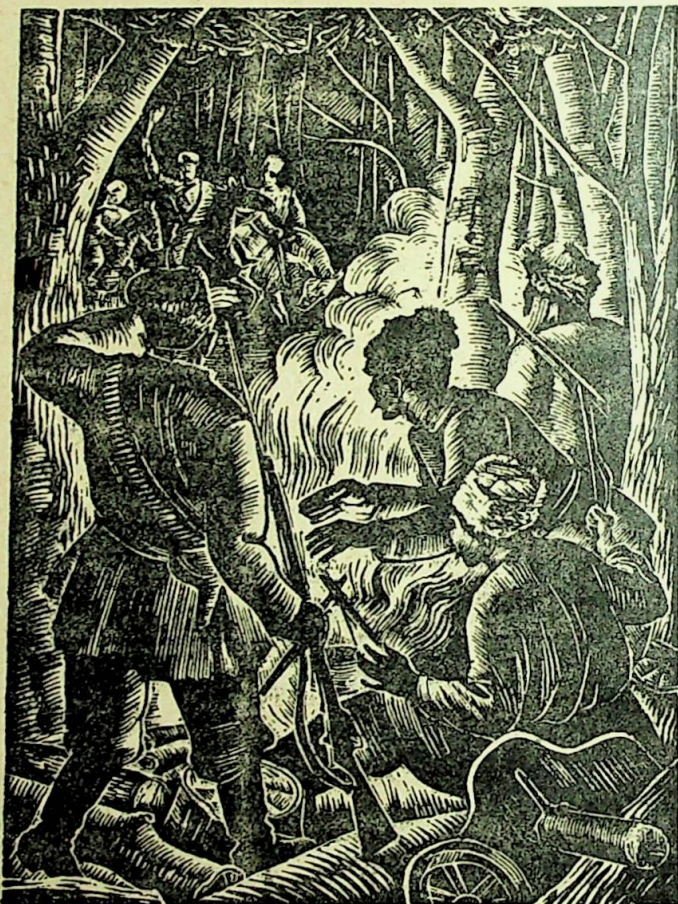
Товпа кинулась, забігала. Сідали на коней і лаштувалися. А за хвилину яку, проїхавши поміж дерев через міст, неслися щодуху під гору—в степ...

* * *

Світало. Як проїздили Вітрову балку, співали півні, їй де-не-де зза тинів чи крізь шибки дивились очі на копитами столочену вулицю. За селом стишилися, щоб не стомитися до бою. Пилипко їхав поруч із ватажком, і той усе його розпитував: чи багацько німців та гайдамаків, де стоять. Хлопець розказував. А очима тривожно вдивлявся в далину, де вже червонів схід. „Хоча б не спізнитися!“

Як порівнялися з Розкопаною Могилою, стали. Розсипались на боки од шляху просто хлібами й

рушили. Пилипкові звеліли відстати. Та він, хоч і од'їхав назад, усе ж не послухав і рушив і собі слідом. Сперш поволі бігли, а як заманячили вже віт-

ряки, — зірвалися скочки. Мовчазні. Лише гул од копитів степом котився та хліба шелестіли... Враз од села—постріл, і кулемет „застрочив“. А із сотні грудей у ту ж мить шарпнувся крик і летів із ними, з оголеними шаблями над головами...

Пилипко нісся слідом і теж кричав. Хоч сам не

тямив того, хоч не чув і сам свого крику... Ураз — опекло щось, аж похитнувся він. У ту ж мить ударило щось у голову, а перед очима мигнули копити. Зникли. А замість їх колоски схилилися й гойдалися тихо, і сині волошки дивилися в очі... А шум ріс, ріс... Ось налетіла хвиля червона, вдарила й залила і волошки, і колоски, і його...

* *
* *

Вибили німців із села. Уранці, як сонце зза левад глянуло, воно було вільне. Хоч і плямили розкидані тут-там поміж синіх трупів — і в свитках і в сірих шинелях. Ген круг економії, на вигоні. А скільки згасло їх, як іскри в степу в житах під тихе шелестіння колосків!..

За левадами на луках клетотів бій. А товпа аж за млин вилилась. Дивились-ждали з замерлим серцем: хто подола?

Збили. Червоних кінний полк ізза горба вихором налетів, порвав їх цеп, заплутав і степом покотив. Далі... далі...

Радісний подих пронісся в товпі. Заговорили. Хтось усміхнувся. А бабуся старенька підійшла до чоловіків, зашамкала старечо губами. Явтух, Пилипків батько, блідий і обличчя йому в синяках, усміхнувся до неї стиха:

— Наша, наша, бабусю, бере, — сказав: — ач, як погнали!

Бабуся перехристілася й очима підсліпуватими глянула туди — в степ. Од левад з криками неслися хлопці — малеча. Підбігли.

— Одступили!

— Ой, дали ж наші! — кричали раді, й оченята горіли їм. А один тернув рукавом носа й головою хитнув:

— Ой, набили ж їх. А наших — Карпа убито й Скаленка, ще якихось. Під вербами отам... А повстанці сюди вертаються.

З левад дійсно виткнулись — поверталися повстанці помалу, зморені, на відпочинок. Коні під ними, мов скупані, і в яких гриви заляпані кров'ю. І кров на свитках, на шинелях повстанців. А обличчя пилом припали їм і в очах — іскри.

Товпа оточила їх. З радісними криками, з блискучими очима тиснулись люди до них. Гладили шії коням, до стремен тулилися. Микита Горобець, блідий, побитий гайдамаками, протиснувся до них.

— Ну, й молодці ж, хлопці! — сказав і тепло всміхався обличчям у синяках. — Думали — пропадати вже. Аж ви, як грім із неба...

Хвильний дивився на молоді обличчя хлопців на змилених конях. А товпа зашуміла, загула...

— Збавителі ви наші...

— Дай бо ж вам і своїх батьків — дітей побачити...

— Уже й не думали, що живі будемо...

Один із повстанців підвівся на стременах і руку підніс. Товпа враз притихла. А він сказав:

— Та нарobili б були кати прокляті, якби не ваш хлопчина якийсь. Прибігло опівночі до нас аж у ліс. „Гайдамаки в нас. Спасайте!“ Ми так і кинулись...

Очима він пробіг по товпі, між дівчорю, мабуть, одшукував того хлопця. А в товпі загомоніли — дивувались, допитувались: хто ж це? чий воно хлопець? Враз притихли. Вулицею бігла Явтухова жінка.

Обличчя заплакане, а спід хустки вибилось пасмами волосся. Підбігла й затушила. А Явтух вийшов із товпи схвильований:

— Що таке? Що трапилось?

— Хлопця немає... Пилипка!..

Жінка знов заголосила. Чути було лише:

— Уночі ще не стало. Я вранці—до конюшні, аж і коня немає. Ну, думаю—пасти повів. Коли ж уранці, як уже німці одступили, прибіг кінь мокрий увесь, і грива вся в крові... Убито ж його, синочка мого... Убито!..

Мати забилася в розпачу, а жінки обступили її—тішили. І щось похмуро говорили чоловіки. Повстанець перехилився з сідла:

— Та як, як звуть? Пилипко? Це ж він і є. До розкопаної Могили ще їхав з нами, а як в атаку кинулись, мабуть, тоді ж і збито його.

Він гукнув на хлопців і, вдаривши коня, понісся з ними за село в степ шукати. А мати за ними з тужінням кинулась, і батько блідий, побитий тихо слідом пішов. Юрба й собі полилася за ними аж за село... Стали. А перед очима хліба зелені хвилями котились-котились, аж об ноги хлюпались. По них спотикаючись бігла мати Пилипкова, і ген далі-далі повстанці на конях щепом розсипались. Ось зупинивсь один, рукою замахав. І до нього кинулись інші. З коней устали—нагнулись. Не видко в житі.

— Знайшли!—загомоніли в товпі.

— Диви, диви—на руки взяли.

Двоє повстанців підвелися в житі й помалу несли щось. А за ними в поводі вели коней інші по межі. Підбігла мати й припала до дитини. А вітер ніс понад житами уривки її тужіння.

Ближе-ближе... Товпа зашуміла схвильована:

— Ну, що? що?

— Живий?

— Живий! У голову поранений.

Зітхнули десятки грудей. Очима великими, нав-

шпиньки спинаючись, кинулись до хлопця, що на руках несли. Й дихання затаїли. І на них глянули сині очі, наче волошки в житі. А на них—волосся біявими житніми колосками, і по них стікала кров на обличчя бліде, на сорочку полатану-полатану й на землю під ноги—кап... кап...

рано ж, як діворчатка заметушилися на городі. Ще сивіли роси на гичці картоплі, на капусті, на бур'янах під парканом. А сад білий — в цвіту—рожево обарвився: сходило сонце. І на шибках дитячого будинку сонце поклато червоні мазки.

І діти рожеві.

Поливали грядовину. На перехресті стежок стояв шаплик великий з водою. Звідтіля набирали в поливальниці, в цеберки, а з цеберок горщам тоді вже чи кухликом. І кущики обхлюпували. Малеца—та просто хто з чим: і з кухликом, з мисочкою. Набере,—гороб'яті напитися саме,—а несе бережно, щоб не схлюпнути ж. Знайде кущик, іще не политий—хлюп!—і знов до шаплика.

Весело. Лунко дзвенять голоси. Іноді сміх хто розсипить. А сонце червоне-червоне встає зза річки. Тому і голоси і сміх рожеві. На хвилинку було у веснянім галасі Нінка заверещала—заплакала. (Несла мисочку, а Карпо налетів—хап мисочку— і подався). Та тьотя Мар'яна Нінку вгомонила: десь узяла—дала їй горщатко. Тернула по очах рукавом, маленька сміється вже.

— Ох, ти ж моя хороша! Ну, поливай-поливай. В шаплику води не ставало.

— Гей ви, лодарі, давай воду, давай!—загукав якийсь із хлопців униз під кручу.

Город був на горі. А внизу в яру колодязь був. І звідти по сходах на крутому схилі діти цеберками носили воду в шаплик. Двоє хлопців—Андрюша та Стьопка—тягали крутілкою воду з колодязя.

— Ей-ей! Води дзвай!—кричали згори.

— Та ти розумний,—гукнув хтось із юрби „водоносів“, що стояли коло колодязя, ждали, коли хлопці цебер витягнуть.

— Думаєте, легко на кручу пиряти?

Скинув капелюшок, спітнілий лоб рукавом сорочки витер. Та й інші спітніли були й важко дихали. Бо важко на кручу пиряти, хоч і вдвох цеберку несуть, хоч і не повну набирають.—Круча та, як стіна, стоїть, а в ній 34 сходи.—Шуточка!

Витягли хлопці цеберку. Стьопка молодцювато руку під дно—вилив у дві цеберки, що вже було підставлено. Дві пари дітей за цеберки схопилися—Го-оп! поплазували на кручу. А назустріч по сходах спускалися інші—упорожні.

— Ану, ну, швиденько, хлопці,—галила Марійка. А волосся розтріпалося їй, і очі, як стиглі дві вишні.

— Не надамо ніяк. Он диви—гуляють,—махнула вона рукою на гору.

Біля шаплика стояв гурт дітей. А Гришко, отой, що на милниці, зняв капелюшок і махав ним:

— Давай, давай!

Верещала крутілка. Обличчя в хлоп'ят, як макові.

— Го-оп!

Ще розлили по цеберках. І мовив хтось із дітей стомлено:

— Чого воно колодязя там, на грядках, не викопують. У сто разів і швидше і легше було б.

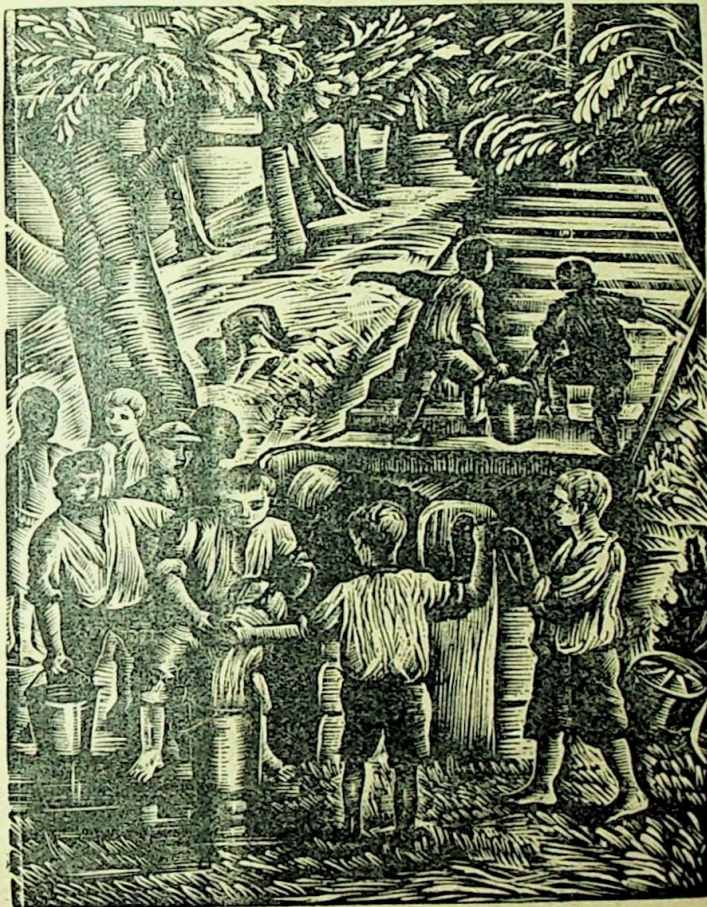
— Да, викопай! Он гупали-гупали щупом та й плюнули.—Це Стьопка озвався, та аж чоло нахмурив од такої невдачі.

А Марійка брови зламала:

— Ото так до води далеко?

— У-у, далеко!

Притихли всі на мить пригнічені. Лише крутілка верещала та згори галас чути. Здавалося, кожен у

ту мить одчув себе таким маленьким і безсилим. Та де ж!—Коли он колодязники, здорові, і то нічого не вдіяли...

— А що, коли б оцей колодязь та перенести туди, на горб,—пискливо внесло пропозицію якесь замуране хлоп'я.— Обкогати та багато-багато лю-

дей скликати, і ми всі, і семирічники... Та й перенесли б. А там яму викопати, щоб упустити.

Момент тиша. А в тиші примружилися очі в декого. Раптом як вибухне сміх. Молодий—дзвінкий, бо—дитячий. Та по леваді, понад річкою, аж луна від нього.

— От так Василько! Дивитися, мацапурча мале та й край. А бач, штуку мудру яку вигадало! — Це Марійка.

Ще вибухнув сміх. А вона,—ой, і дівчина ж,—хоча б бровою звела. І не всміхнеться.

Та який сміх може бути? Чолов'яга (а воно ж мале) діло говорить. Перенести колодязь із яру—і таке добро! Отам, де шаплик зараз стоїть—колодязь буде. На самих грядках. Не треба вже буде по оцій кручі пиряти воду цеберками. То душ із 20 „водоносів“ тепера скільки сили витрачують на цю роботу! А то—всі поливатимуть. Добро. Удвоє й скоріше й легше буде. До сніданку не тільки полити, а ще й скупатися можна буде. І як вони раніш не змогли до цього додуматися.

— Аж коли то стара голова знайшлась—раду дала,—закінчила Марійка. І знов—і не всміхнеться.

А навкруги сміх.

— Качати Василька.

— Ка-ча-ти!..

І галас же знявся. Хтось за ногу схопив Василька. Той брьохнув. Підхопили його й тормозили, немов діда солом'яного. І сміх по леваді розлітається. І верещала крутілка. Враз обірвалось верещання те. А по паузі:

— Гоп-оп. Ану, ей ви, цеберки підставляй.

Метнулись до колодязя. Шумно. А Василько розпатрошений стояв, вбирив сорочку в штанята. Замацапурений і сміється.

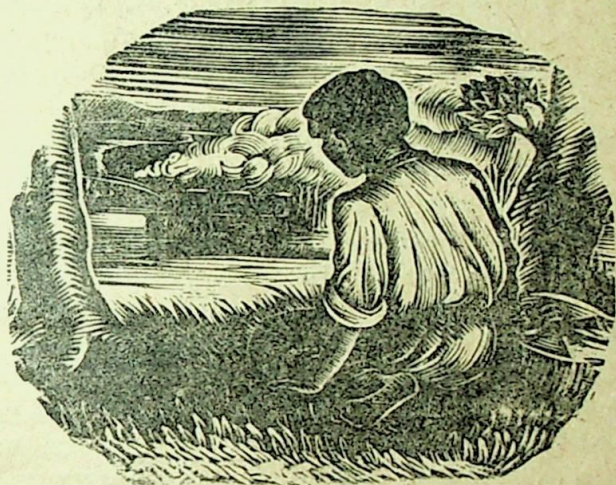
Стьопка розлив воду по цеберках. Тоді відступив на бік, бо заморився. Нехай іще хто інший потягав.

— О, є такі.

Марійка вмить уже за крутілку держалася. А котрийсь із хлопців Андрюшу змінив.

— Дайош!

І знов заверещала крутілка. А на кручі по сходах, як мурашня — ті вгору з водою, ті вниз упорожні. Колом нерозривним кружляли, як ото в машині паровій корці.

Стьопка відійшов на бік і опустився на траву. Скинув капелюшок і, перегорнувши його вдвоє, витер обличчя ним. А тоді звів очі на Василька. Подививсь, подививсь на нього. Чомусь усміхнувся.

За річкою шум ріс! Це в лісі десь. Раптом крик шарпонувся, як рев дужий, залунав лісом, понад сонними очеретами. І в даліні понад ревом хтось озвався (то відгук). На взлісся потяг вилетів, білявим димом закучерявлений. Скрикнув іще паровіз біля річки вже, як до мосту підходив і сміливо влетів у мережку павутиння залізничного мосту. Міст глухо загув під колесами. А на воді біля бика в човні рибалка. І такий маленький-маленький, як комашинка.

Стьопка зачарований дивився на величну кар-

тину. Одчув аж хвилювання в тілі. І очі заблищали. — Яка краса! — з кручі на кручу мов круживо, що його дівчата в'яжуть, міст залізничний. А по ньому потяг тисячопудовий летить. І хоча б схитнулося круживо оте залізне...

Зачаровано хлопця — очей не відірве. А в голові раптом:

„І все ж оте люди зробили. Які, ген-ген, комашинками здаються на насипові, а тож вони. І паровоз, що сам летить, як казковий змії, і міст-велетень... Вони, люди. Дорослі, звичайно. Але й вони колись малими були, як і він, Стьопка, або Василько, такими ж замацапуреними. Може, й вони колись у дитинстві своєму далекому колодязь, як грушу, намагались на горб пересадити. Химери носили у своїх маленьких головах. А вирости — бач“...

Аж виріс хлопець неначе. На Василька весело глянув і ще посміхнувся. „Обкопати б та в багатьох узятися та й перенести“. От дурне стерво! Хоча... — Стьопка замислився, бо згадав раптом: — адже й до нього колись стукалась думка перенести колодязь на грядки. Звичайно, не по Васильковому ж. Бо що воно, малеча. 8 літ. А йому, Стьопці, 13. О! Бувало, раніш цілими днями бився над оцим — нічого не виходило. Тоді сумний і задуманий робився.

І зараз згадав оце колишні свої невдачі — чоло хмарилося. Дивився на метушню біля криниці, по сходах, на горі, на грядках, і мов далеко-далеко десь шум отой. А в голові думка одна.

„Ну, а як би його — можна?“

Ні, не придумає нічого. Трудно. Це якби не в яру колодязь, а де ото грядки на горбі був, а грядки нехай би отут унизу. Тоді б раз плюнути — зробити б оте можна було. Іменно — раз плюнути. Тільки ринву зробити довгу, щоб од цямриння аж до шаплика дістала й тягай тоді та лий на здоров'я, скільки влізе, по ринві отій у шаплик. Ото добро! Але проти горба. Нічого не поробиш.

Хлопець, замруживши очі, дивився на колодязь. Потім звів очі на горб і глянув теж примружено. — „Та ринва довга на кільканадцять метрів. О, так би й шуміла вода. А проти гори, ну, що ти їй зробиш? Низько дуже цей край проти того. — А вище підняти. Куди ж вище? Це треба аж отак, як ота гілка в осики заввишки, метрів на 6—7. Тоді б лилася. І ринву на гілку якраз би можна. Та що з того, як же її—воду, допреш на таку височінь? Як ти її в ту ринву виллеш?... Це ж аби був такий велетень“...

Шуміло навколо. Десь ізза саду від станції ще скрикнув паротяг. А Стьопка враз уп'явся в розсоху осики та аж на ліктя підвівся. А тоді раптово схопився, на коліно одне став. Очей не відривав. Очі горіли. А в грудях швидко, швидко так: — Тук, тук... тук... з перебоями.

Затаїв дихання хлопець і хвильний в уяві вірвочку з цебром через розсоху перекинув. І за цей край тоді тягне, а цебер вище, вище... біля розсохи вже цебер, біля ринви.

Стьопка схопився з землі та так і сяє.

„А, тепер, тільки го-оп!“ — і по ривні дзюрчати-ме вода на кручу в шаплик.

„Ой, і чудово ж! Де зараз два десятки дітей-„водоносів“ пирають воду цеберками по крутих сходах, зморені в край, бо важко,—тоді ні душі. Всі на грядках. А тут лише двоє біля колодязя тягати воду будуть. А вгорі над головами вона біжить по ринві аж на грядки. І метушня і шум там на грядках круг шаплика“.

Мов у натурі, Стьопка бачить це зараз. Очі горять у нього. Обличчя розчервонілося. А в лоб високий сонце поцілувало.

„А! подожди, ще, може, нічого й не вийде“, — немов сказати хлопець хотів, як рукою провів по лобові. А радий і надійний.

„Чого там не вийде. Ох, і здорово ж!“

Схопивсь і швиденько по сходах на кручу.

На самій горі вже втрів Петра — спускалися з Омельком по воду з цеберкою. На східцях Стьопка зупинився. І обличчя, догори до товаришів підведене, так і сяло. Ті теж зупинилися. Петро вже й рота розкрив, щоб запитати — „що таке“, але Стьопка сам, хапаючись і пошепки для чогось:

— Хлопці, ну, брат, і діло нам предстоїть!

— Та ну?

— Яке діло? — Омелько аж шию витягнув і по-стать напружена: чи летіти треба куди сторч головою — готовий.

Стьопка помовчав трохи, навмисне — „ага, мовляв, дуже цікаво?“ — А тоді знов пошепки з завзяттям:

— Водокачку строїти будемо.

— Та бре!

— Яку водокачку?

Це — хлопці оторопіли. І дві пари очей блиснули і вп'ялися в Стьопчині. Омелько нетерплячий... Схопив товариша й засмикав його.

— Та кажи ділом, яку таку водокачку!

Стьопка враз обличчя поважне, аж брови нахмурилися. Повів очима по сходах вниз, де повзли сопучи з цеберками діти.

— Ану, дорогу, — хтось гукнув.

Стьопка відступився трохи, дав дорогу.

Пройшли захекані двоє. Ще...

І мовив до хлопців Стьопка тоді:

— О, бачите, як важко носити воду. А ми зробимо так, що буде легко. Здорово буде. — Водокачка. А тільки треба обміркувати все гарненько, та тоді, хлопці, й візьмемось до роботи.

Ось він іще з гори гляне, як воно з гори покаже.

Побіг Стьопка по сходах. Хлопці гукали знизу до нього. А він лише рукою махнув — „Зараз!“, мовляв, і подався.

Біля шаплика став і дивився вниз на колодязь.

Для чогось став навколiшки й прихилився до шап-лика. Через його вiнця довго дивився на ту осику, що внизу трохи осторонь од колодязя. Хтось набирав води iз шаплика цеберкою — ненароком хлюпнув йому за шию води холодної. Лише кинувся хлопець i ногою того дригнув, а й не поглянув i ока не звiв. Бо обое так i прикипили до осики.

Метушились дiти на городi, навколо шаплика. З шумом i з смiхом ранковим.

Од будинку зачувся дзвiнок голосний на снiданок.

Тодi ж iзнизу Петро з Омельком воду принесли й вилили в шаплик. Та до товариша мерщiй:

— Ну що, Стьопко?

— Дiло йде... Здорово.

Вiн, хапаючись i сяючи ввесь, розповiв їм, що розсоха на осидi — „саме враз“. Трошки низькувато нiби, ну та шаплик можна в землю трохи пiдкопати... Так i шумiтиме вода.

— Куди шумiтиме?

— Як шумiтиме?

Вже цiлим колом дiти оточили. А Шурка синьоока у вiнку (вже сплела, i коли вона вспiла?), так Шурка аж розсердилась:

— Меле казнащо: „шумiтиме“, куди шумiтиме? Дурницю якусь.

Стьопка зневажливо глянув на неї i якось одним куточком рота мовив:

— Да-да, вiнок виплести та на башту начепити— це дiло по твоєму, а це — дурниця. Пойнiтiя в тебе.

Шурка образилась:

— При чому тут „пойнiтiя“. Вiнок вiнком...

— Ну, ша!

I Стьопка з хлопцями, ще Хведько пiдiйшов, захоплено промiж себе заговорили. Потiм кожний iз них по черзi прихилився до шаплика, як Стьопка отодi, i через вiнця довго й пильно дивились на осику. Так захопленi всi. Аж не помітили, як вервечками повалили дiти до будинку на снiданок.

— Ідїть! — гукав хтось на них.

Хведько підвівся з колї, тоді страшенно радий до хлопців:

— А їй-бо, штука, братці, хороша. Ось даваймо!

— Та це рішено вже й підписано. Кров з носа, а водокачка й кінець, — з веселою поважністю Петро мовив. А Омелько, весело копіюючи незаможника Копистку з п'єси „97“, що на тїм тижні в Сельбуді її бачили, ляпнув руками й весело:

„Трах, трах. Резолюція прийнята—водокачка“.

— Та йді-іть!.. — гукали від будинку...

Хлопці побігли.

* *
* *

— Після сніданку, як чергові прибрали чепуренько зі столу під кленамир, розташувались діти — на вчення. Третя група це. Під одним краєм сидїли поруч: Стьопка, Петро, Омелько... Аж до купи збилися й щось про себе — шу-шу-шу. Аж іншим заважали. Марійка не втерпіла, перехилилась через стіл та Стьопку як штовхне під бік — саме той план свій інженерський хлопцям викладав — аж йойкнув сердега.

— Ну, щастя твоє, що на вроці ніяк, — це Хведько за товариша. І знов до хлопців прихилився. І знов — шу-шу-шу.

Тьотя Мар'яна тоді докірливо:

— Хлопці, ну, та невжеж ви ще не набалакались?

Кинулись хлопці один од одного, поодхилялися. А Стьопка аж головою мотнув, мов намагався від думки тієї про водокачку хоч на хвилинку звільнитися. Пильно дивився на тьотю Мар'яну й слухав уважно її. Та хїба довго це? От знов очі хлопців якомсь непомітно сприснули з обличчя її і вниз під гору, де осика. Вже голос бринить, мов здалеку, — не чує хлопець слів окремих, а лише як ото струмок джюрчить...

Ех, і дзюрчатиме вода в шаплик! Ні, сперш вони зроблять, звичайно, спробу — маленьку водокачку — модель зроблять, але все як і в натурі б. І хай ніхто не знатиме про те, аж доки закінчать, а тоді як діло буде — з дядею Михайлом, і здорово устругнуть.

От! Ну, й добро ж тоді буде!

Зза саду від станції звідкілясь ріс шум — то потяг нісся — враз скрикнув паротяг так дужо, аж кинулися з несподіванки дехто з дітей. Тоді міст глухо загув під колесами, під тисячопудовою вагою, а понад річкою луна покотилась у долину берегами. Це саме 11 година — Харківський потяг поштовий. Отже, навчанню кінець.

Навчання скінчилось. Он і друга група — вже. Сипнули з будинку діти на подвір'я. Немов із жмені хтось перлове рознизане намисто сипнув на скляне блюдо. — Крик, сміх, метушня.

Тоді ж розплівся вінок із дітей — круг столу під кленами.

Був вільний час аж до обіду. А ще був день такий погожий, сонячний. В саду білому, над кожним деревом, що в цвіту, бджоли, мов цілі ескадрильї малюсеньких літаків якогось дивного повітрофлоту, гули, бриніли, ворожили. Змежити очі — ну, їй-п'яво: в голубім небі червоні літуни.

Ой, і хороше ж! Ну, й день — такий погожий, буйний, сонячний! Аж тремтить усе навколо. І на подвір'ї як рій майський молодий:

— Гу... у... Г... у...

Збиралися на річку купатися. Хлопці з вудками скупаються й залишаються риби ловити. Може, таки хоч 2—3 „дурних“ на крючок почепиться. А 10 крючків — от і буде в куліш на вечерю.

Зібрались іще не всі. Надходили. Ось двоє хлопців із левади з зеленню пролопотіли до сараю, де кролі живуть. Це їсти їм понесли. Під парканом дехто черву ще копав. На них гукали дівчата нетерпляче.

— Хлопці, та йдіть уже! Доки вас ждати?

— Ідіть!..

— Ось зараз!..

Бігли з грядок із червою в цеберочці.

— Ну, всі.

Хведько глянув на товариша, на Стьопку, що на ганку сидів — гострив складного ножа, спитав:

— А ти хіба не йдеш?

— Ні! — крутнув той головою, не підводячи обличчя.

— Чого?

Підійшов і кликав.

Чого таки його не йти. Та ще вспіють робити, а довго на річці не будуть вони. Переплинуть річку туди-сюди та й прибіжать. А тепло ж як!

— Ходім бо! Ну?

— Е, ні!

— Ду-урний! — І Хведько одійшов до гурту.

А за тим дядя Остап перелічив дітей, по парах і марш. У ворота широкі так і полився рожевий струмок із шумом. (Рожевий, бо в убраннях дівчатка рожевих і обличчя, як мак, у всіх цвітуть. І хлопці загорілі в сіреньких сорочках і в темних штанцях до колін). У вуличку вниз до річки полився струмок отой ще з більшим шумом.

Стьопка кинувся на ганок і обличчя підвів — видно: за парканом у шпарочки майоріло червоне. Не втерпів. Прудко схопився на ноги й так, із брусом в одній, а з ножем у другій руці, подався навздогінці.

* *
* *

В берегах зелених річка тихо-тихо плинула. В берегах зелених — шум. Аж луна понад водою розлягається. Лунко дзвенять дитячі голоси. Ляскають праники — жінки полотно вибивають. І полотно на зеленій траві стьожками довгими розстелено — білиться на сонці.

На косі піщаній, трохи ближче до мосту, діти будинківські так й вкрили її, мов квіти рожеві. А враз,— чи вітер налетів, пелюстки рожеві зривалися й падали на землю. А голі, смугляві, як циганчата, у воду. — У-ух!

Шум. Крик. І бризки з води, а в них веселкою сонце.

Хлопці обіч, де глибше, перепливали річку наввипередки. Які не плавали з дітей, захоплено сте-

жили за плавцями. І крик і плескіт рук тим навздогін.

— Яшко, Яшко, нажмись!

— Стьопка, не отставай!

— Так, так, Карпо, не піддайсь!

— Яшко, Яшко!

— Го-го...о... І-і... — шум, крик над річкою.

І під радісні крики Яшко перший вибіг на той берег. Трошки спочили. Тоді — сюди пливти, теж наввипередки. І знов крики й шум. На цей раз першим Карпо приплив. А за ним інші засапавшись вийшли на берег і падали потомлені на гарячий пісок.

А, як таки й гарно!

Карпо ліг і всього себе аж по саме обличчя об-
сипав білим піском, мов у простирано загорнувся.
Хто спину—сонцеві. Хто—горілиць. Яшко невгом-
ний із розгону з кручі через голову у воду. І Стьоп-
ка схопився, щоб і собі. Але раптом згадав і зупи-
нівся. А потім почав одягатитися. Петро з Омель-
ком і собі до одежі. Раз-раз і побігли вже вздовж
річки. А тоді через тин і садком до будинку.

* * *

— Ну, хлопці, з чого ж почнемо? — це Стьопка
перший.

— Дай подумати.

— Еге, подумати треба.

Це хлопці на горбі біля шаплика заклопотані ра-
дились. Внизу над колодязем і обіч трохи — осика
величезна. — І чого вона трохи осторонь. Була б над
самим цямринням, зовсім би добре було... Ну, та
й так гаразд. Стьопка вже думав над цим. — Буде. От
тільки перш за все треба все точно вирахувати, щоб
тоді ж на модель перенести в масштабі.

— Насамперед от що, — мовив Стьопка, пригля-
даючись до шаплика.

— Трохи нам води в цеберку.

Хведько з Андрієм уже подалися до колодязя.

А Стьопка з Петром почали шаплик вирівнюва-
ти, щоб вінця рівні були.

— А то, бач, звідціля вода по обруч по верхній, а
звідти нижче обруча.

— Нерівно.

— Го-оп!

Хлопці удвох намагалися зрушити шаплик. Ні
важкий.

Біля голубника хтось із хлопців возився з голу-
бами. Хлопці погукали — „сюди“. Прибіг Юхим. І
від колодязя хлопці тим часом повернулися з водою.

— Ану, вп'ятох.

Уп'ятьох зворушили й дощечку підмостили під один край, щоб було рівніш. Здається, рівно тепер.

— Лий воду!

Помалу лили з цеберки в шаплик, аж доки вода через вінця полилась на землю. Ще треба трохи отой край підвести... Отак... Готово.

— Лий ще.

Повен шаплик води вщерть, немов ізчеркнуто. Хлопці задоволені страшенно.

— А тепер що?

— А от... — Стьопка кудись побіг і за хвилину повернувся з аршином. Тоді поклав його на вінця шаплика й, спустившись на коліна, „прицілився“ на осику... Довго дивився. А згодом підвів обличчя й радісно до хлопців:

— Є. Оце вам точно, хлопці: розсоха саме, як нам і треба. Трошечки вище якби було, то краще, ну, та й так харашо... Пойняли?

— А-а, — догадалися ті. — Ба, як виладив. Ану ж. Припадали до шаплика всі й вивіряли.

— А поганувато трохи, — хтось пожалівся.

— Да, не везе! — це ще хтось.

Тоді Петро поважно:

— Чого не везе? Сама осика штовхає; ану-ну, ворухніть мозком. От і ворухнули вже — підкопаємо шаплик на $\frac{1}{2}$ метра в землі, от і буде саме враз.

— Але це потім.

А зараз хлопці взялись за вимірювання осики. Як заввишки розсоха від землі (Омелько вже, як кішка, на осику подрабувався зі шворкою), віддаль колодязя від осики, від горба. І коли все це було зроблено й на клаптику паперу записано, Стьопка повів усіх хлопців аж у найдальший куток саду, де вже було ним облюбване місце для „водокачки“.

* * *

Так і почалося. З того дня. Щоранку тепер, лише схоплювалися хлопці з ліжка — мерщій туди. У

захисту в кутку саду за густими кущами бузку, де горбик понад парканом, вже розбито було „город“ і сходи у схилі горбка було висічено, точно — 34 сходи, як і там унизу. Була вже й криниця з цямринням і обіч у землю вбито було розсішку, що мала являти собою осіку ту з розсохою, що на ній буде блок. А на горбку на „грядках“ ямка замість шаплика.

Зараз крутілки хлопці майструють.

Кипить робота, хоч і уривками працюють. Бо весна: грядки, сад, навчання. Та й до річки, хіба ж утерпиш, щоб не гайнути, коли товариші з горба з криками, зі сміхом летять стрімголов у береги. А по обіді там дивись збори якого гуртка. А там футбол десь за ворітьми на вигоні бехнув, аж у хлопців серце тельнькне.

Найкраще було, це коли на пашу гнати корів черга надходила. — Луки, зелено й сонце... Попідставляють до сонця біляві голівки хлопці, і стружка так і летить спід ножа. А день же той — лети на крилах через нього, не перелетиш — стомишся.

Пригонили з паші, а ці домашні мерщій до них: — „Ну, що“, і в куток саду біжать приміряти, приладувати, намічати роботу на завтра.

Робота йде. Ось-ось незабаром закінчать. Тоді покажуть усім, не будуть уже таїтися! Аби лиш вийшло діло. А вже як вийде, тоді і справжню водочкачку велику можна буде зробити.

— От би!

* *
* *

Дні летіли. Од помаху крил їхніх білих у саду цвіт білий осипається. Брижить річка поміж очеретами від крил тих. І хліба в степу від них — хвилями, хвилями, хвилями...

Вітер — з Азії, сухий і жорстокий.

І що воно буде?! В'януть, сохнуть хліба. В'януть

надії хліборобські. А степом у спеку, як насторожити вухо, вчувається, немов хтось кричить глухо: — „ряту-уйте“...

І що воно буде?

Горе, горе наше: — посуха.

Горе, горе наше: — темрява.

А позавчора йшли з полінки діти, з баштану, а назустріч — орава з хрестами, з попом на чолі — кропив хліб. Пройшли струнки і вногу повз них, цілий рій їх, загорілих, із сапами на плечах. На мить одну на шляху стрілись очима, старі — молоді, в мовчанні. А потім — в один бік тихо з хрестами, з журливим співом поплентались ті, з благанням рабським — (до кого?). А паростки рожеві — в ногу з сапами на плечах і буйно з грудей:

— Гей, там за лісом
барабани б'ють.
То піонери
у похід ідуть...

Степ. Хліба хвилями. Діти. Пісня.

А як повз совхозьке жито проходили, не втерпів хтось та аж ехнув захоплено:

— От жито, так жито!

— А це ж на пару посіяно, — поважно Марійка мовила: — в них уже й агроном є свій. От і жито.

— І трактор, послали заяву, щоб вислали.

— Та бре?

— Ото штука!

— О-о!

* * *

Ну, а дощу немає — таки погано. Ще раніш тепер діти вставляли й більше цеберок виносили на гору на грядки. Як циганчата всі від сонця.

Сперш весело бряжчать цеберки і шум, і сміх на грядках, внизу біля колодязя. А дедалі, як сонце все вище та вище піднімалося й пекло — шум і сміх

завмирили поволі. На лобі виступав піт тоді, і нили руки від важких цеберок. Тьотя Оксана гукала тоді:

— Діти, спочива-ти!

— А...—а...—лунало по леваді. А від річки праники ляскали лунко, і хтось купався, мабуть — шубовстання й сміх...

На землю сідали діти тоді, розпростували на томлені члени. А Хведорка якось несподівано стомлено до хлопців:

— Ех, ви! Та й коли ж уже ваша водокачка з фабрики вийде?

І хтось іще з усміхом:

— Шкода! На них надія, як на те „молебствие“, що в степу зустрічали.

— Тільки хвастають.

Хлопці аж цвітуть. Скоса гляне один на другого — всміхнуться. І хоч так і підмиває сказати, порадувати: — водокачка ж уже є. Сьогодні перевіряли оце вранці — чудово. Але покищо — тс.

І чогось Стьопку так зацікавило раптом — не втерпів і в гурт кинув запитання:

— Сьогодні засідання виконкому є?

Хтось:

— Є!

Та звісно ж є. І сам він це добре знав. Та хвильний такий: немов та чоگونهбудь не відбудеться його сьогодні. Отже, приємно потішив себе, запевнив, що є. Це добре. Значить, сьогодні справа вирішиться: буде в них справжня водокачка чи не буде? Модель — чудова. І матеріал є: дошки на ривну, стовпи під ривну, дерево на крутілку. Але хто ж його знає, чи не здається вона всім химерою. — Та чого там: адже очі в них є подивитися на модель, вирахувати користь, економію робочої силн...

— Значить, хлопці, сьогодні кріпись!

* * *

— Встава-й!..

— А... а... — як і раніш в леваді залунало й понад річкою, понад очеретом покотилося.

Діти вставали й метушилися. І знов бряжчали цеберики й біля колодязя крутілка верещала.

Мурашник кишів.

* * *

По обіді виконком дитячий пішов на засідання. Поміж дітьми балачки й хвилювання. Всі знали, що хлопці подали якусь заяву про водокачку. Вже бігали і в куші в куток саду дивитись на неї, ну, а там нічого не було. Правда, гарно там: грядочки на горбку, мов справжні їхні, східці по кручі до колодязя маленького і якась розсішка закопана в землю. Оце й усе. Бо ринви, крутілки, цебри хлопці десь заховали.

І всі вони, хлопці-„інженери“ (семеро їх)—хвильні за роботою (саме алеї прочищали). Й туди до вікна, що у виконкомі, час-од-часу нетерплячі й насторожені.

— Як воно тож то. Ще не розробили заяви?

— Мабуть, ще.

— Розберуть. Омелько це певний.

А далі витяг шию: — Хлопці, я в розвідку.

— Качай!

Подався Омелько.

Під вікном, де виконком їхній—вишня кучерява. Омелько на неї тихенько подрабувався, бо вікно високо над землею, нічого з землі не побачить. А так „разчудесно“, усе як на долоні.

О, — за столом „відповідальні“ засідають. Ну, ну, як їхня справа? Стьопка сидить за столом. Боком сюди до Омелька (Стьопка теж член виконкому). Кріпись, Стьопко! — так і хотілось крикнути хлопцеві, та вдержався, бо враз ізсадять: лазити ж по

деревах заборонено. А цікаво ж як! Омелько прихиливсь до рясної гілки й насторожив ухо.

Говорили щось за чергування. Довго й діловито. Марійка, секретар, швидко писала щось, потім зупинилася, скінчила, мабуть. „Так, одне питання, значить — геть“. Це Омелько собі розмірковує.

Насторожився, чує:

— Що там ще є? — питає голова.

— Ось є заява, — всміхнулася.

Омелько й дух затаїв.

— Читай, — знов голова.

Марійка тріпнула волоссям підстриженим:

— Слушайте.

„... До виконкому Калинівського Дитячого будинку.

Заява. Зважаючи, що з водою в нас дуже сутужно, бо вона дуже глибоко й колодязя викопати не представляється, щоб було можна. А на саму поливку грядок треба в день до $\frac{1}{2}$ тисячі, які ми й носимо по крутих східцях, по $\frac{1}{2}$ цеберки 2 душі. І то важко. А, значить, як підрахувати, то треба 1000 разів злізти на кручу 2 душам або, як носить 20 душ, то кожному по 100 разів злізти вниз і вгору по кручі. Зважаючи на це, ми й придумали, як воду спускати в шаплик, щоб не носити її. І дуже це гарно виходить. А в нас уже й зроблено воно, на чому можна звіритись, а тоді зробити на самім ділі — здорову. Це буде недорого стоїть, дошки в нас є. А з дядькою Михайлом ми зробимо самі собі. Так виконуймо ж заповіт нашого любого Ільча й даваймо життя собі полегшимо в роботі. Як він жив і страдав і життя віддав на боротьбу за щастя працюючих і бідних. Просимо постановити зробити те, що ми просимо.

Степан Яківець, Андрій Гайда, Петро Чмир, Омелько...“

— Ну, і т. інші, і т. інші... — Махнула рукою Марійка: — семеро їх — і ще тріпнула волоссям підстриженим.

— Доклад робить Степан Яківець.

Тиша. Стьопка відкашлявся.

А за вікном тоді вишня зашелестіла враз, і гілка хруснула.

І вітру ж наче немає.

— А-а... Як то немає вітру?... о він де, на гілці притаївся.

Марійка схопилася зі стільця, в кутку стяг тільки хап. І до вікна, і ну держаком штурхати в віття, де Омелько. Той одбивався все, а враз схопився за держак, а другою рукою вишню обхватив.

— А що?

Марійка як вогонь.

— Пусти держак. Буду бити, чувш, пусти. Гілку зломив. Ось пусти тільки.

— Да-да! — Омелько сміється.

— А, ти так. Тобі ото ще чудно.

Марійка збирає всі свої сили. Аж тут іззаду олівцем по столу:

— До порядку, товариші. Секретар на місце! — Голова це. А у вікно до Омелька:

— І-і, ведмедюка — гілку зломив.

— Вона суха. О! — ще хруснув Омелько дійсно сухою гілкою. А тоді, як плигне на землю, аж підстрибнув, як ото м'яч духовий, і подався до хлопців. (Розвідку ж уже зробив: Стьопка доклад робить). А що постановлять, то ясно: заява хіба ж така. Цифри виставлено, вся користь зазначена, і як там іще пак — ленінський заповіт виконуймо... Ясно, що постановлять.

* *
*

І дійсно, справа була ясна. Так і постановили: комісії спеціальній оглянути їхню вигадку і, коли дійсно користь од неї і є можливість — здійснити її. Коротко, ясно й вірно. В комісію, крім дітей, ще тьотя Оксана уйшла й дядя Михайло — це той, що ремествам їх учить. І небарно це зробити — сьогодні.

Хлопцям гарячка. З кущів і з інших сходів тягли маленькі ринви, крутілки, цебри. Приладнували на місце. Стьопка щось нашвидку стругав до коліна й не руками лише стругав, як глянути в обличчя — кожним мускулом. Нарешті, все готово. Спробували ще раз самі — добре: лється вода. У хлопців аж у грудях хвильно і тремтіння в усьому тілі. А Омелько подався сказати, щоб ішли вже.

Прибіг і захекано:

— Ідіть уже. Готово!

Комісія врочисто, і діти всі валом за ними, подалися в сад, у той далекий глухий і до сьогоднішнього дня таємний куток.

Порожньо на подвір'ї. Із кухні старенька Степанида дивилась у вікно й питала:

— Што ето, детішкі? Кудя оні? Марфуша!—(Воронізька вона. Під голод сюди забилая та й тут).

Марфуша, молода куховарка їхня, у відповідь кинула щось та тільки спідницею метельнула по стежці в садок.

Тихо на подвір'ї. З сараю трусик біленький вибіг, поводячи вухами, а тоді стриб, стриб... по подвір'ю.— Гуляє й тиші дивується, мабуть:— „Що це, й день іще, а така тиша“. То ж усе шум, клекіт. Аж замарився трусик. І враз із саду крик вибухнув радісний. Біленький—стриб, стриб... тоді. Сів, попряв вухами й до сараю—стриб, стриб...

До вікна підійшла тьотя Степанида. Стала й дивилася в сад. Не знала вона—що там. А галас чує ж веселий, радісний. Здвигнула плечима. А на обличчі старім, злиднями побитім, сковзнуло щось тепле і ясне, наче усмішка.

А в саду шум.

* *
* *

На другий день було так сонячно. А в будинку дитячому врочисто розпочинали хлопці з дядькою Михайлом „водокачку“. Матеріал увесь в, і часу в один тиждень. Бо в цю неділю свято в них будинківське—5-річчя його існування. Треба зробити на свято. Із міста шефи приїдуть до них, з оркестром духовим—писали ж.

Ото свято буде! Приїдуть глянути, як діти—маленькі комунари живуть. А тут їм—полюбуйтеся. Що, мовляв,—думаєте, малі, та ростемо, як бур'ян.— Що малі, то малі. А ростемо. А вже й зараз самі за себе постояти вміємо та життя будувати. От що! Урочисто в будинку.

І сокири цюкають якомсь не як звичайно—дзвенять. І рубанки по дошках—весело. А діти всі

чудні якісь. Ну от: гола дошка, що там за диво на ній, а чи це вперше, що Стьопка струже чи Петро рубає. Так ніт же, підійде гурт цілий та й стоять—стовбичать, жадно слідкуючи за кожним рухом майстрів, за кожною трісочкою, що відлетить. Стоять, мовчать.

І питає хтось:

— На ринву це?

Майстрі заняті. Ніколи їм. Хіба підведе який обличчя й хитне до найближчого:

— Сте он дай.

О, вмент троє кинуться, щоб подати. Бо як же: буде не хтонебудь — ми. А майстер тоді візьме, що подано, приміряє собі, розміряє.

— Те-екс,—може сказати задоволено. І, беручися за сокиру, аж тепер може відповідати:

— На ринву, на ринву, голубе сивий!

Поплює в руки й знов—цюк... цюк...

А діти стоять, мовчать і тільки очима слідкують за кожним рухом майстрів, за кожною трісочкою, що відлетить. Лопата в кого в руді застигла, в іншого ще що. А Яшко так із повною цеберкою набитої червоної цегли (це обкладати зірку, що в колі на квітнику)—набив хлопець та й пішов собі, а потім заблудив до майстрів.

Його гукали:

— Та де він є в мороки? Яшко!

Одірвався, побіг той.

— Дівчата!—гукали.

Це ж у них роботи в усіх на тиждень на цей. І в саду естраду й алеї підправити, і для лотереї приготувати що, і будинок теж пошпароване, білувати треба...

Кипить комуна, як рій весняний на першу взятку.

* *
* *

Дні летіли. В роботі, в рухові й не помітиш. А як роботі край увечері, враз згортав крила день і стомлено ховав голову під крило. На ранок ізнову—фур! І як учора—сонячний погожий. Летить...

Але дітям здавалось іноді, що так помалу минали день за днем. І в календарі стінному вже скільки рук маленьких парелапало листочки, що до „неділі“. А кожного вечора врочисто зривався один у присутності, мабуть, як-як не всіх дітей.

Нарешті зірвали й „суботу“. Це ще, як сонце на полудень було, як тільки рознеслось по будинку, що „водокачка“ готова.

Раді всі й ще дужче хвильні. А це ж і поїзд робіничий, що ним шефи приїдуть, ось-ось незабаром надійде.

Хапаючись закінчували роботу. Звільняли хату велику на ніч для гостей. А в сад гукали на репетицію: урочисто мають відкрити „водокачку“ по спеціальному сценарію літгуртка.

Враз ізнизу з левад крик шарахнувся:

— Ідуть, ідуть!..

Підходив той крик по грядках, у подвір'я гукали:

— Ідуть!

Ой, і метушня ж тоді. Діти до паркану гайнули. А саме тоді на міст поїзд влітав, як рывкне, аж ляпаси понад річкою. Міст зашумів. Вилетів із мосту. Ближче... на паркані ж, як, мабуть, ніколи — дітей-дітей тих нанизалось разками. Очима радо паротягові назустріч. А він повз нісся — ще рывкнув і повз очі

вагони: — трах-тах-тах... трах-тах-тах... А у вікнах багато облич, і руками хтось махає. А в однім блиснуло сонце на жовтій міді труби з оркестру.

Діти раді кричали їм услід. Далі, мов горобці з тину, з шумом на землю пурхнули. І знов сад налляли веселим криком, сміхом...

* *
* *

Неділя—день сонячний.

Над ворітьми, де дощечка розмальована:

КАЛИНІВСЬКИЙ
ДИТБУД ІМ. ЛЕНІНА

—прапор червоний майорить маком червоним у маї. Сунуть по вулиці люди—малі, старі. На свято до дітей. У ворота широкі тихо ллються. Заливають подвір'я, сад... Спід кленів із міді, що на ній так і грає сонце крізь віття кленове, линуть звуки дужі, безлічню прозорих крил, тріпають—бринять у ясному повітрі. Кудись летять. А вслід їм цілі зграї—летять, кружляють і гаснуть у блакиті...

Шум. Метушня.

На прогалинці на ослонах, що допіру із сельбуду привезли, вже повно людей. У жінок, мов банти великі на грудях, головки дитячі біляві, а то ще в хустинках біленьких, червоних. Банти цвітуть ті обличчями рожевими, махають рученятами... Жінки торохтять. Молодь по саду гуляє—бродить в зелені, заллятій сонцем, звуками оркестру. А бородачі пихкають цигарками, гомонять собі. Оглядаючи господарство дитяче, грядовину, сад...

— А це що за стовпи по кручі? — як пробігла тьотя Оксана, гукнув хтось із чоловіків.

Тьотя Оксана всміхнулась до чоловіків і пробігаючи в жарт:

— А то ось побачите. Нехай покортить.

— Гм!

У натовпі сновигали діти—хазяїн межі гостей! У червоних галстухах, старшенькі з червоними зірками на грудях.

Обличчя святкові в усіх — таке свято. І заклопотані, угору глянути немає коли — стільки ж гостей.

Нарешті дзвіночок тонесенький зза завіси задзеленькав: далі подався кудись куцями. Дзвенів, скликав.

З усіх боків так і вивалив народ на прогалину. Завіса біла з простирала ще тремтіла, може, від вітру, а, може, хвилювання дітей, що за нею були вже вишикувані, коливало її злегенька.

Шум і гомін іще лунав. Поволі стихали. Тоді завіса раптом — дир, і розірвалась напополам. А з білого полотна, як із шкаралуці — багато-багато дитячих облич. І раптом пісня:

— Ми молоді весняні квіти,
Ми діти молота й серпа...

Далі не чути було окремих слів, бо мідь блискуча спід кленів не втерпіла й слідом дуже й велично як вдарить! Аж дерева в саду, здавалось, затріпотіли листом. Аж сотні затремтіли істот, і голів підвелось сотні. А з грудей — пісня рветься, лине. Грає на сонці веселкою і блискає блиском червоним, як кров. (Що проліто її, що лється, що буде проліто).

Стихло.

Сивий, старий дядя, робітник із залізничного депа, вийшов тоді й вітав дітей зі святом. І говорив тепло — аж дивно, що морозом нужди, десятиліттями важкої праці, Сибіру далекого, не побито морозом тих теплих слів у старого дяді з обличчям суворим. А скільки щирості й серця в таких простих його словах останніх:

— Ростіть же, маленькі. Дужі ростіть, бо, може, ще й вам боротись доведеться. Та знайте, діти: і в боротьбі є і щастя і радість. Ми гинули в тюрмах, в Сибіру десятки літ... А гляньте, хіба ми не щасливі, коли навколо таке сонце, такий цвітник щасливих і вільних дітей трудящого люду... Ступаймо ж широко в наше майбутнє — комунізм. І хай живе аж до порога того нового світу диктатура наша й советська власть!

Стих. А шарпнулися крики:

— Хай!

— Хай!

— Хай!

І оркестр, і плескіт рук.

От шефів од залізничного депа подарунки піднесли дітям: книгозбірню й інструмент для майстерень. Тоді від сільради дядя вітав, од ЛКСМУ, од „Робземлісу“. А від совхоза ще й подарунок представник передав — двоє поросят йоркширських на завід.

Діти такі ж раді, аж хтось не втерпів та з гурту тонесенько в тиші:

— А які вони—цорненькі!

Дядя всміхнувсь.

— Ні, розовесенькі. — І так поважно додав: — Як виросте та вгодувати, пудів 25 буде.

За всім цим од дітей Микола Охрій відповідав на привітання й дякував за подарунки. Торкнувся історії будинку цього дитячого за п'ять літ. Одзначив досягнення й сучасний стан будинку. І наприкінці вже розповів про „водокачку“, що її самі вигадали і зробили самі, і сьогодні спробують її.

Сивий робітник тоді весело:

— О, то ви такі! Молодці. Інженерів саме нам і треба, — у країні виробництво підіймати на ноги.

І він настоював, щоб зразу ж і спробувати. А концерт, спорт і т. ін. потім нехай.

Всі теж зацікавились. Чулося в натовпі: „водокач-

ка", „самі вигадали“, „ото штука“, „диви“. Діти ще дуже заметушилися. А натовп, мов хвиля, з полянки до грядок. І оркестр пересунувся—став на банку.

Круча і низ, і грядки порожні були. Всі діти десь Тиша. Лише чути було ззаду хіба:

— Передні сядь.

Слухняно опускались передні в траву. Махнув хтось оркестрові, той стих. І натовп увесь аж дух затаїв—чути, як шерхало листя вгорі.

Тоді ж од будинку рушили діти струнко, з цеберками, з поливальницями.

А ззаду врочисто несли—ринви, цебри й драбинку. Зашуміло, заклекотіло по сходах і вниз. На стовпи, раніш позакопунані, стягли і прибивали ринви і сточували—одна ринва від шаплика аж до осики.

Усе раніш було приладновано: Отже, тому так і горить під руками. Вже й через розсоху на блок каната з цебром перекинута і край за колесо крутілки прив'язано отої, що під осикою, крутілки. Од зруба до цебра, що під осикою, теж ринвочка не дуже довга... Все. Хтось крикнув:

— Готово!

Тоді всі по сходах збігли на гору. Лишилися тільки біля колодязя двоє. Біля осики теж двоє, біля крутілки. Та на драбині біля блоку один.

— Усіх п'ятеро.

— Давай води!—хором із горба.

Крутілка заверещала в Стьопки з Андрушею. Витягли прудко і враз:—го-оп! і в ринву друга крутілка, а з неї та в цебер під осику. Під осикою тоді друга крутілка задерготіла, а цебер поволі угору, вгору аж до розсох, аж до краю ринви тієї великої. Тоді Петро, що на драбині біля блока на розсосі—під дно цебер і—раз!—вилив у ринву, і зразу ж униз цебер пішов.

Поки на землю став під ринву, а вже Стьопка з Андрієм:

— Го-оп!

і знов цебер угору.

Тиша.

Мов дух затаїли всі на горі.

І враз—чути в тиші тій—із ринви великої в шаплик—ш-ш-ш... вода зашуміла.

Пауза.—Ш-ш-ш... Другий цебер. Пауза. Ш-ш-ш...

Натовп, мов зачарований, і не ворухнеться. Аж це як вибухне радісним шумом, із криками, плескотом рук...

І оркестр ударив. А із шаплика вже через вінця лється вода...

Діти раді круг нього вже. Руки у воду. (Може, не вірилось?). Ні, вода справжня й холодна лється, лється на землю... Хапали жменями.. Галас. І бризкали руками на грядки... А в бризках тих—в кожному шматочок сонця.

І навколо сонця-сонця! І радісних облич!

З М І С Т

Червона хустина	3
Пилипко	19
Інженери	37

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського
Друку“, „Картковому репертуарі“ та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати

Одобраліт № 491. Головліт № 6609.
29-XI-33 р. Зам. № 2230. 4 $\frac{1}{4}$ друк. арк.
2 $\frac{1}{8}$ пап. арк. Форм. пап. 62x94 $\frac{1}{16}$.
Тир. 20000.

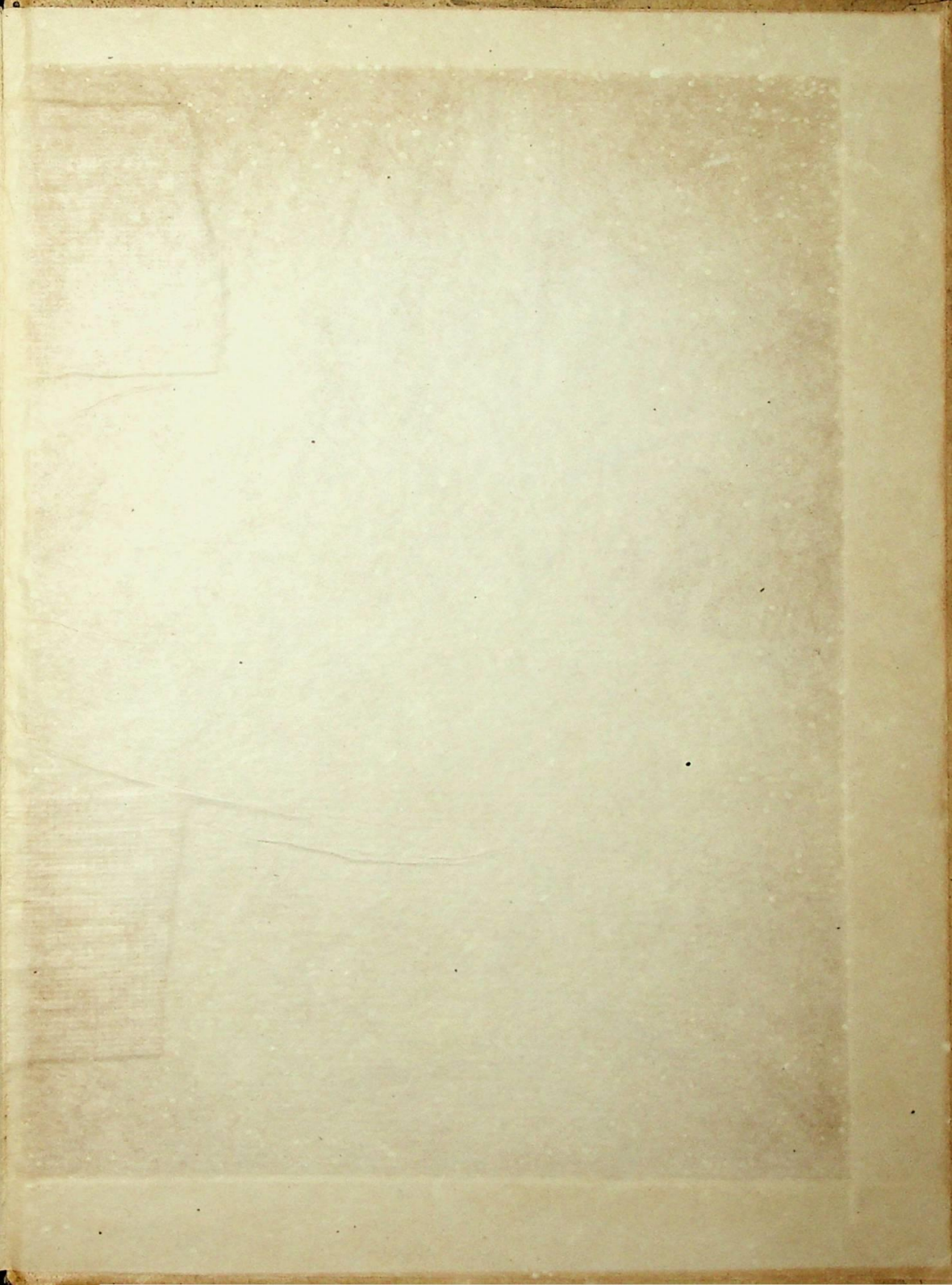
Здано до друку 30-XI-33 р. Підписано
до друку 30-III-34. Черг. вид. № 23.

4 друкарня ДВОУ ім. Леніна, Одеса,
Пушкінська, 18.

ХАРКІВСЬКИЙ
літературний музей

Вст. № 4420 Інв. № КБ-1994

Ціна 70 коп.

Палітурка 40 коп.

347

2398

ХАРКІВСЬКИЙ
літературний музей

Вст. №

4420

Інд. №

КБ-1997